

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Мисливське та природоохоронне законодавство

Конспект лекцій
для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
спеціальності «Мисливське господарство»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 10 від 28.04.15 р.

Запоріжжя
2015

УДК: 349.6(075.8)

ББК: Х9(4Укр)307.9я73

Мисливське та природоохоронне законодавство: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальності «Мисливське господарство» / Уклад.: Н.І. Лебедева – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 83 с.

Навчальна дисципліна «Мисливське та природоохоронне законодавство» є необхідною складовою підготовки кваліфікованих фахівців у галузі сталого природокористування, зокрема мисливського господарства.

Конспект лекцій надає студентам основні відомості щодо методологічних та наукових засад мисливського та природоохоронного законодавства, правового механізму забезпечення охорони довкілля, економіко-правового механізму та юридичної відповідальності за правопорушення мисливського-господарського та природоохоронного законодавства.

Навчальне видання містить теоретичний матеріал, питання та тести для самоконтролю знань студентів.

Видання розраховане на студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальності «Мисливське господарство».

Рецензент

*Т.О. Коломоєць д-р юр. наук, проф.,
зав. каф. адміністративного та господарського права*

Відповідальний за випуск

*В.І. Домніч, д-р біол. наук, проф.,
зав. каф. мисливствознавства та іхтіології*

ЗМІСТ

Вступ	4
Змістовий модуль 1. Основи мисливсько-господарського та природоохоронного законодавства	6
Тема 1. Поняття, система і джерела природоресурсного та природоохоронного законодавства	6
Тема 2. Правові основи управління і контролю в екологічній сфері	11
Тема 3. Право власності на природні ресурси та право природокористування ..	18
Тести для самоконтролю знань	28
Змістовий модуль 2. Відповідальність за порушення природоохоронного та мисливсько-господарського законодавства	36
Тема 1. Юридична відповідальність за порушення чинного законодавства..	36
Тема 2. Види та обсяги стягнень за порушення правового режиму лісів	42
Тема 3. Види та обсяги стягнень за порушення правового режиму рослинного світу	45
Тема 4. Види та обсяги стягнень за правопорушення правового режиму тваринного світу	50
Тема 5. Види та обсяги стягнень за правопорушень законодавства у галузі мисливського господарства та полювання	54
Тема 6. Види та обсяги стягнень за правопорушення законодавства у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів...	58
Тема 7. Види та обсяги стягнень за правопорушення природоохоронного законодавства.....	61
Тести для самоконтролю знань	69
Нормативно-правові акти	79
Рекомендована література	81

ВСТУП

До найважливіших проблем, які зараз набули глобального характеру, належать проблеми охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів. Тисячоліттями люди не відчували відповідальності за збереження природи, відносились до неї як до невичерпного джерела. Некероване використання природних ресурсів і забруднення довкілля зрівнялися за масштабами з природними процесами саморегуляції та призводять до порушення екологічної рівноваги у природі, спричиняють в окремих регіонах кризові ситуації.

Охорона довкілля та екологічна безпека стала першочерговим завданням не лише України, а й предметом широкого міжнародного співробітництва в екологічній сфері. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку будь-якої країни має супроводжуватися створенням безпечного стану довкілля для життєдіяльності суспільства і кожної людини, спираючись на досконалу правову систему, яка б базувалась на гуманістичних і демократичних ідеях та принципах міжнародного права.

Наприкінці ХХ століття стало ясно, що за допомогою тільки технічних і природничих наук неможливо досягти такої якості навколишнього середовища, яке відповідало б інтересам збереження та розвитку людства. У цей час в Україні приймається ряд нормативно-правових документів, спрямованих на організацію раціонального природокористування та охорону довкілля від негативного антропогенного впливу.

Взаємодія суспільства й природи – це об'єктивно існуюче явище. Процес взаємодії суспільства і природи здійснюється на основі певних закономірностей. Природні блага забезпечують життєдіяльність людини тому суспільство не може існувати без природи. У свою чергу й природа потребує діяльності людини, зокрема, із відтворення природних ресурсів (лісів, об'єктів рослинного та тваринного світу та інших), що може відбуватися як природним шляхом, так і штучними заходами, при якій виникають певні суспільні відносини, що регулюються нормами права.

У зв'язку із тим, що природні ресурси забезпечують життєдіяльність суспільства, частина з них належить певним суб'єктам (державі, окремим територіальним громадам, колективам, фізичним та юридичним особам), що призводить до виникнення відповідної організаційно-правової форми належності природних ресурсів. Наявність різних форм власності на природні ресурси та користування ними є своєрідною формою взаємодії суспільства й природи, в основі якої лежать об'єктивні й суб'єктивні фактори. Об'єктивні полягають у тому, що закономірності взаємодії суспільства та довкілля зумовлює необхідність приналежності природних ресурсів певним суб'єктам на правах власності. Суб'єктивний фактор проявляється у тому, що держава визначає оптимальні форми цієї приналежності природних ресурсів відповідним суб'єктам і закріплює це у законодавчому порядку.

Екологічні правовідносини – це складна галузь суспільних відносин. Залежно від об'єктів природи їх можна поділити на відносини, що виникають із приводу використання та охорони земель, вод, атмосферного повітря, лісів,

рослинного та тваринного світу, надр, природно-заповідного фонду. Кожна група екологічних правовідносин регулюється відповідними правовими нормами та принципами законодавства: земельними, водними, лісовими, про тваринний світ, атмосферне повітря, надра, природно-заповідний фонд. Кожна з перерахованих галузей законодавства має свою мету, але вони тісно взаємопов'язані між собою і складають єдину систему екологічного права.

Особливого значення зараз набувають відносини щодо відтворення та сталого використання природних ресурсів, поліпшення стану довкілля.

Природоресурсне право як підгалузь екологічного права регулює суспільні відносини з охорони та раціонального використання окремих видів природних ресурсів: земель, надр, вод, атмосферного повітря, кліматичного ресурсу, повітряного простору, радіочастотного ресурсу, рослинного та тваринного світу, а також альтернативних джерел енергії.

Природоохоронне право як підгалузь екологічного права регулює суспільні відносини з охорони навколишнього природного середовища, охорони ландшафтів та екосистем, охорони життя та здоров'я людини, забезпечення екологічної безпеки.

Комплексний характер екологічних правовідносин, зокрема природоресурсних та природоохоронних, зумовлює необхідність виявлення загальних та особливих рис цих відносин, відшукування специфіки методу та механізму правового регулювання як складових елементів правового режиму ресурсокористування.

Система підготовки фахівця – мисливствознавця враховує особливості його майбутньої професійної діяльності, яка пов'язана як із використанням природних ресурсів, так і здійсненням управлінської діяльності на підприємствах, в органах та установах природоресурсного та природоохоронного спрямування. Вивчення мисливського та природоохоронного, як підгалузей екологічного права, є необхідною складовою еколого-правової освіти магістрів та сприяє формуванню сучасного мисливствознавця як фахівця у галузі сталого природокористування та охорони довкілля.

Метою навчальної дисципліни «Мисливське та природоохоронне законодавство» є надання студентам основних відомостей щодо методологічних та наукових засад мисливського законодавства, правового механізму забезпечення охорони природи, економіко-правового механізму та юридичної відповідальності за правопорушення мисливського-господарського та природоохоронного законодавства. Основними завданнями вивчення дисципліни є надання студентам комплексу теоретичних та практичних знань щодо джерел мисливського та природоохоронного законодавства; нормативно-правової основи використання, охорони та захисту довкілля; права власності на природні ресурси та права природокористування; екологічних правопорушень та відповідальність за них, а також формування вмінь та навичок щодо роботи з нормативно-правовими актами; оформлення документів про екологічне правопорушення та визначення форми відповідальності; обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушеннями мисливського та природоохоронного законодавства тощо.

Змістовий модуль 1. Основи мисливсько-господарського та природоохоронного законодавства

Тема 1. Поняття, система і джерела природоресурсного та природоохоронного законодавства

Мета: надати основні поняття визначити систему та джерела природоресурсного та природоохоронного законодавства.

- Предмет екологічного права.
- Методи регулювання екологічних правовідносин.
- Об'єкти та суб'єкти екологічного права.
- Система екологічного права.
- Природоресурсне та природоохоронне законодавство у системі екологічного права.
- Джерела екологічного права.

Основні поняття: екологічне право, принципи екологічного права, функції екологічного права, предмет екологічного права, об'єкти права, суб'єкт права, система екологічного права, природоресурсне право, природоохоронне право, джерела права, регулювання правовідносин.

До найважливіших проблем, які набули глобального характеру, належать проблеми екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища. Некероване використання природних ресурсів і забруднення довкілля зрівнялися за масштабами з природними процесами саморегуляції й призводять до порушення екологічної рівноваги у природі, спричиняють в окремих регіонах кризові ситуації.

Тому охорона довкілля та екологічна безпека стала першочерговим завданням не лише в окремих країнах, а й предметом широкого міжнародного співробітництва в екологічній сфері.

Екологічне право як галузь права – це сукупність встановлених державою правових норм і правовідносин, спрямованих на охорону навколишнього середовища та природних комплексів, використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки людини та її оточення.

Предмет екологічного права – це врегульовані нормами права *суспільні відносини*, які складаються між суб'єктами з приводу приналежності, раціонального використання збереження та відтворення природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки населення.

Екологічні відносини – одна з найважливіших складових суспільних відносин, які виникають між суспільством і природою, між людиною та навколишнім середовищем.

Екологічні відносини за своїм змістом є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними. Їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою. Але за своїми характеристиками природні об'єкти відрізняються один від одного. Через це виникають різновиди екологічних відносин: земельні, водні, флористичні, фауністичні, тощо. Диференціація екологічних відносин за основними природними об'єктами не відмінює єдності екологічних відносин, їх предметної цілісності.

Відносини у галузі використання екологічних об'єктів – *природоресурсних правовідносин* – мають певні особливості:

- пріоритетність екологічних відносин перед іншими відносинами;
- виникають стосовно конкретних природних ресурсів як основного засобу господарювання, виробництва та умов життєдіяльності людини, переважно з приводу їх використання та відновлення;
- комплексні правовідносини, які мають чітку внутрішню диференціацію (земельні, гірничі, водні, лісові, фауністичні, атмосфероохоронні);
- зумовлені багатогранністю цільового використання природних ресурсів для задоволення духовних, матеріальних, лікувальних, естетичних, рекреаційних, культурно-виховних потреб;
- платність за спеціальне використання природних ресурсів;
- стягнення збору за забруднення природного середовища та погіршення якості природних ресурсів;
- обов'язкове додержання суб'єктами відносин екологічних стандартів, нормативів і лімітів у процесі експлуатації природних об'єктів тощо.

Особливого значення зараз набувають відносини у галузі відтворення та відновлення природних об'єктів, поліпшення їх стану.

Значну групу складають екологічні охоронні відносини, які тісно пов'язані з відтворенням та відновленням екологічних об'єктів, але мають і деяку самостійність у межах єдиних екологічних відносин. Вони складаються в процесі здійснення комплексу охоронних екологічних заходів відповідними суб'єктами.

Екологічні відносини як частина суспільних відносин мають схожість із майновими, адміністративними та іншими, що виявляється у питаннях змісту власності; суб'єктному складі відносин; при укладанні угод, об'єктами яких є природні ресурси тощо. Однак елементи схожості не дають підстав для їх ототожнювання та поглинання екологічних відносин майновими або адміністративними. Між екологічними та іншими відносинами існують значні відмінності:

1. екологічні відносини існують лише при наявності природних об'єктів без відриву їх від єдиного природного середовища;
2. вплив людей і права на екологічні відносини обмежений (природне середовище розвивається за своїми законами та є більш менш сталим, що забезпечує стабільність екологічних відносин);
3. суб'єкти екологічних відносин зобов'язані дотримуватися екологічних стандартів, нормативів і вимог, а також лімітів при використанні природних ресурсів, займатися їх відтворенням;
4. в екологічних відносинах правовий режим містить значну кількість імперативних приписів, виконання яких є обов'язковим для суб'єктів цих відносин незалежно від того, економічно вигідні вони чи ні.

Під методом правового регулювання відносин розуміють сукупність засобів та прийомів, за допомогою яких право впливає на суспільні відносини. Виділяють два основних методи правового регулювання: *диспозитивний*, який

характеризується автономією і рівноправ'ям сторін відносин, що регулюються; *імперативний*, що базується на владно-імперативній основі. Використання вказаних методів також передбачає встановлення додаткових та специфічних способів впливу на суб'єктів відносин, що регулюються, з урахуванням їх характеру. Для екологічного права характерним є змішаний метод правового регулювання.

Об'єктами екологічного права є природні блага (природні явища та елементи навколишнього середовища), які існують без участі людини або з певною її участю. Але не всі природні явища, наприклад, водні відливи та приливи, грозові явища, виверження вулканів тощо, не можуть бути об'єктами екологічного права. Таким чином, об'єктами екологічного права можуть бути ті природні явища, з приводу яких можуть виникнути суспільних правовідносини.

Згідно чинного законодавства **суб'єктами екологічного права** є народ України, держава, територіальні громади, фізичні та юридичні особи, громадські, міжнародні та релігійні об'єднання, іноземні держави та інші. Суб'єкти екологічного права мають характерні ознаки: вони наділені юридичними правами та обов'язками; реально здатні брати участь в екологічних правовідносинах. Здатність володіння екологічними правами й обов'язками складає *екологічну правоздатність*, а здатність самостійно здійснювати екологічні права й обов'язки – *екологічною дієздатністю*. У сукупності правоздатність і дієздатність створюють *правосуб'єктність*.

Принципи екологічного права – це виражені у його нормах основоположні ідеї, засади, риси, відповідно до яких здійснюється регулювання екологічних відносин. Еколого-правові принципи офіційно закріплюватися у законодавстві.

Екологічне право як галузь права базується на принципах, що поділяються на загальноправові та спеціальні (особливі). Серед *загальноправових* розрізняють принципи народовладдя, гуманізму, соціальної справедливості, законності в екологічній сфері тощо.

До *спеціальних (особливих) принципів* належать пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів і лімітів використання природних ресурсів; гарантування екологічно безпечного середовища для життя й здоров'я людей; збереження просторової та видової різноманітності й цілісності природних об'єктів і комплексів; обов'язковість екологічної експертизи; поєднання заходів стимулювання та відповідальності у справі охорони довкілля тощо.

Під **системою екологічного права** розуміють розміщення у певній логічній послідовності його структурних підрозділів, яка зумовлена змістом екологічних відносин, що виступають предметом екологічного права. Екологічне право як галузь права поділяється на Загальну та Особливу частини та складається із підгалузей права.

Загальна частина екологічного права містить норми права, які регулюють питання, загальні для всіх видів екологічних відносин та охоплює такі положення:

- загальна характеристика екологічних відносин та екологічного права;
- джерела (форми) екологічного права;

- право власності на природні об'єкти;
- управління в галузі використання, відтворення та охорони навколишнього природного середовища;
- загальні положення природокористування;
- правове забезпечення екологічної безпеки;
- правове забезпечення економічного механізму у сфері екології;
- загальні питання охорони природного середовища;
- юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства.

Особлива частина містить правові норми, які регулюють окремі види екологічних відносин з урахуванням їх специфіки, а саме право користування землею, водами, надрами, рослинним та тваринним світом, атмосферним повітрям, природно-заповідним фондом та іншими видами природних ресурсів.

Екологічне право тісно пов'язане з іншими галузями права: конституційним, адміністративним, цивільним і кримінальним, норми яких обслуговують і екологічну сферу. І, навпаки, норми екологічного права входять як складова до інших галузей права.

Природоресурсне право як підгалузь екологічного права регулює суспільні відносини з охорони та раціонального використання окремих видів природних ресурсів: земель, надр, вод, атмосферного повітря, кліматичного ресурсу, повітряного простору, радіочастотного ресурсу, рослинного та тваринного світу, а також альтернативних джерел енергії.

Природоохоронне право як підгалузь екологічного права регулює суспільні відносини з охорони навколишнього природного середовища, охорони ландшафтів та екосистем, охорони життя та здоров'я людини, забезпечення екологічної безпеки.

Нормативно-правові акти щодо охорони довкілля утворюють *природоохоронне законодавство і право*, а правові акти й норми, які пов'язані з раціональним використанням, охороною та відтворенням природних ресурсів утворюють *природоресурсне законодавство і право*.

Законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які прийнято з метою правового регулювання суспільних відносин, складають систему українського національного екологічного законодавства. Ця система охоплює загальні акти та правові норми в екологічній сфері, та ті, що регулюють суспільні відносини з охорони та раціонального використання окремих природних ресурсів, територій та забезпечення екологічної безпеки населення.

Система джерел екологічного законодавства складається з відповідних джерел природоресурсного та природоохоронного законодавства України. Крім того, до неї входять нормативно-правові акти, які регулюють забезпечення екологічної безпеки людини, зокрема акти санітарно-епідеміологічної та радіаційної безпеки.

Широке коло питань охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів закріплене у **Конституції**

України (1991 р.). Насамперед це стосується права людини на безпечне для життя й здоров'я навколишнє середовище, права власності українського народу на природні об'єкти та обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку та охорону довкілля. Крім прав народу, громадян, юридичних осіб та держави в екологічній сфері КУ передбачає відповідні обов'язки зазначених суб'єктів, конституційно-правові відносини та конституційні гарантії.

Положення Конституції України становлять конституційні основи екологічної безпеки та охорони довкілля, які детальніше регулюються чинним законодавством України.

Одним з основних джерел екологічного законодавства є *Декларація про державний суверенітет України* (1990 р.), у якій передбачено повновладдя народу України, що має виключне право на володіння, користування та розпоряджання національним багатством, до якого належать земля, її надра, водні та інші природні ресурси. У розд. 7 Декларації визначено вимоги щодо екологічної безпеки громадян, самостійного використання природних ресурсів тощо.

Серед інших найважливіших джерел екологічного законодавства і права загального характеру є *Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки* (1998 р.). Основні напрями державної екологічної політики складаються з восьми розділів. Загальним є перший розділ, у якому характеризуються екологічний стан довкілля, стан охорони та використання окремих природних ресурсів (земельних, лісових тощо) у галузях народного господарства (промисловість, сільське господарство, транспорт), визначаються економічний механізм природокористування та регіональна екологічна політика. У другому та третьому розділах визначаються основні пріоритети охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, стратегія і тактика гармонійного розвитку виробничого та природоресурсового потенціалу. Заходи щодо збалансованого використання та відновлення природних ресурсів передбачено у четвертому розділі.

Крім того, в Основних напрямках державної екологічної політики визначаються етапи та механізми реалізації програми дій у галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів (розд. 5, 6), серед яких особлива увага приділяється вдосконаленню системи екологічного законодавства.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада. Всі інші органи державної влади і місцевого самоврядування можуть приймати лише підзаконні нормативно-правові акти, які не повинні суперечити законодавчим актам. В свою чергу такі нормативно-правові акти складають певну систему залежно від органів, які їх приймають, юридичної сили, предмета правового регулювання, природних об'єктів та сфери екологічної діяльності.

В ієрархії суб'єктів, які наділені повноваженнями приймати нормативно-правові акти в екологічній сфері, та актів правотворчості першочергове значення мають укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України. Також значна кількість нормативно-правових актів приймається спеціально уповноваженими на те центральними органами державної виконавчої влади, які мають надвідомчий характер, а також органами державної влади та місцевого самоврядування окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття екологічного права як галузі права.
2. Дайте визначення предмету екологічного права.
3. На яких принципах базується екологічне право?
4. У чому полягають особливості екологічних правовідносин?
5. Які існують галузі (підгалузі) природоресурсного права.
6. Які існують методи регулювання екологічних правовідносин?
7. Назвіть особливості природоресурсних правовідносин.
8. Назвіть особливості охоронних правовідносин.
9. Як поділяється система екологічного законодавства?
10. У чому полягають особливості законодавчих актів як джерел екологічного права?

Тема 2. Правові основи управління та контролю в екологічній сфері

***Мета:** надати основні поняття та визначити структуру системи управління та контролю в екологічній сфері.*

- Поняття та основні функції управління в екологічній сфері.
- Система державних органів управління в екологічній сфері.
- Завдання контролю в екологічній сфері.
- Органи управління в екологічній сфері.

***Основні поняття:** управління в екологічній сфері; загальні функції екологічного управління; спеціальні функції екологічного управління; екологічний моніторинг; органи управління, суб'єкти управління, органи управління, Міністерство екології та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція, система басейнового управління, система управління формуванням національної екологічної мережі, система управління екологічною безпекою.*

Під державним управлінням розуміють певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий та розпорядчий характер, полягає в організуючому впливі на суспільні відносини шляхом застосування державно-владних повноважень. Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є видом діяльності органів виконавчої влади з реалізації внутрішньої та зовнішньої екологічної політики держави, її внутрішньої та зовнішньої екологічних функцій. Відповідно до ЗУ «Про

охорону навколишнього природного середовища» (ст. 16) управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Метою управління в галузі охорони довкілля є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища (ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 16).

У державній системі екологічного управління застосовуються *загальне управління*, яке здійснюється в особі державних законодавчих, виконавчих, правових органів, і *уповноважене (спеціальне) управління*, яке здійснюється суб'єктами, що мають спеціальне повноваження на екологічне управління відповідно до чинного законодавства. Тому за основними напрямками діяльності функції екологічного управління поділяють на: *загальні* та *спеціальні*.

До загальних функцій належать:

- законодавче регулювання;
- планування та прогнозування;
- організація, координація та погодження;
- контроль і нагляд.

До спеціальних функцій належать:

- біо- та ресурсопорядкування;
- розподіл і перерозподіл природних ресурсів;
- облік природних ресурсів;
- спеціалізований контроль;
- лімітування та нормування;
- експертиза;
- моніторинг;
- вирішення спорів та забезпечення відповідальності за екологічні правопорушення;
- стандартизація та сертифікація;
- ліцензування;
- страхування;
- аудит;
- організація освіти;
- інформування;
- вдосконалення управління.

Органи управління в екологічній сфері – це уповноважені на те органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та громадських об'єднань, які виконують (здійснюють) екологічні функції в галузі використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, державні органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Органи державного управління в екологічній сфері поділяються залежно:

- від території на центральні; регіональні; місцеві;
- від повноважень на органи загального управління; органи спеціального управління;
- від сфери управління на: органи в галузі охорони навколишнього природного середовища; органи в галузі використання окремих природних ресурсів та охорони інших об'єктів і територій; органи в галузі екологічної безпеки.

Органи загального державного управління – це уповноважені законодавчими актами органи державної виконавчої влади, які, крім функцій загальнодержавного управління, виконують функції щодо формування й забезпечення реалізації державної екологічної політики, визначення правових основ регулювання екологічних правовідносин, здійснення контролю за додержанням екологічного законодавства. До цих органів належать: Президент України; Верховна Рада України; Рада національної безпеки та оборони України; Кабінет Міністрів України; обласні та районні державні адміністрації.

До **спеціально уповноважених органів державної виконавчої влади**, які виконують цільові функції екологічного управління належать: Міністерство екології та природних ресурсів України та його структурні підрозділи (Державна служба геології та надр України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство екологічних інвестицій України, Державна екологічна інспекція України); Державна інспекція ядерного регулювання України; структурні підрозділи Міністерства аграрної політики та продовольства України (Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України, Державне агентство земельних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України, Державна інспекція сільського господарства України). Ряд інших державних органів (Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство надзвичайних ситуацій України, Державне космічне агентство України, тощо) здійснюють функції управління та екологічного контролю тільки в межах своїх повноважень.

Державна система екологічного управління передбачає водночас галузеве управління, основою якого є міністерства, комітети, відомства, які мають свої структури в усіх регіонах.

Серед спеціально уповноважених державних органів управління в екологічній сфері найбільше коло повноважень має *Міністерство екології та природних ресурсів України* (Мінприроди України), діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Його статус визначено ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» та Положенням про Міністерство екології та природних ресурсів України.

Мінприроди України є головним органом у системі центральних органів

виконавчої влади у формуванні і забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони довкілля, екологічної, генетичної та радіаційної безпеки, поводження з відходами, пестицидами і агрохімікатами, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, відтворення та охорони земель, збереження, відтворення й невиснажливого використання біота ландшафтного різноманіття, формування, збереження й використання екологічної мережі, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, збереження озонового шару, розвитку водного господарства і меліорації земель, геологічного вивчення та раціонального використання надр, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог чинного законодавства.

Мінприроди здійснюють свої повноваження безпосередньо, а також взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями, всеукраїнськими об'єднаннями профспілок і всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців.

Мінприроди в межах своїх повноважень на основі й на виконання чинного законодавства видає накази, організовує та контролює їх виконання. Його рішення з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, ядерної та радіаційної безпеки, видані в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання центральними органами державної виконавчої влади, місцевими органами влади і самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та громадянами.

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабміном через Мінприроди.

Держекоінспекція України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для забезпечення реалізації державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики України), входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

Державне агентство рибного господарства України (Держрибагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабміном України через Мінагрополітики України. Держрибагентство України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері рибного

господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства.

Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України (Держветфітослужба України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується і координується Кабміном України через Мінагрополітики України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у галузі ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, державного нагляду (контролю) за племінною справою у тваринництві.

Державне управління в галузі охорони довкілля здійснюється також іншими центральними органами виконавчої влади, завданням яких є забезпечення реалізації державної політики в окремих галузях економіки (зокрема, у галузі енергетики, будівництва, промисловості, сільського господарства, транспорту, космічної діяльності тощо) чи сферах управління (зокрема, у сфері інформації, освіти, статистики, стандартизації, фінансів тощо). Для цих органів управління охороною навколишнього природного середовища є складовою основної функції щодо забезпечення реалізації державної політики з певних питань.

Екологічний контроль становить одну з основних функцій управління охороною довкілля і забезпечення раціонального природокористування. Під екологічним контролем розуміється діяльність уповноважених суб'єктів, які здійснюють перевірку додержання і виконання чинного екологічного законодавства.

Відповідно до ст. 34 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» завдання контролю у галузі охорони довкілля полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища, а також дотримання заходів біологічної та генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів довкілля при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Екологічний контроль проводиться у формах попереднього і поточного контролю. Попередній контроль здійснюється стосовно різних видів діяльності, які можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища (погодження з органами з охорони навколишнього природного середовища проектів будівництва господарських об'єктів, участь представників цих органів

у роботі державних приймальних комісій тощо). Поточний екологічний контроль здійснюється на стадіях експлуатації об'єктів, які впливають на стан навколишнього природного середовища, у процесі використання природних ресурсів тощо.

Залежно від уповноваженого суб'єкта, який здійснює функції контролю, та сфери його дії екологічний контроль поділяється на види: *державний, відомчий, виробничий, громадський*. У своїй сукупності ці види становлять механізм контролю за додержанням екологічного законодавства у будь-якій сфері його дії.

Державний екологічний контроль проводиться центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також спеціально уповноваженими органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища (органами спеціальної компетенції). Правові засади цього контролю визначаються Конституцією України, екологічним законодавством, нормативними актами, якими регулюється правовий статус відповідних державних органів, тощо.

Вищі органи державної влади України здійснюють державний екологічний контроль у контексті їх контрольних функцій у цілому. Верховна Рада України, зокрема, контролює стан виконання прийнятих нею законів екологічного характеру через свої комітети і комісії, шляхом проведення парламентських слухань тощо. Відповідні структури діють і у складі Кабінету Міністрів України, які контролюють виконання урядових постанов з питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування.

Місцеві державні адміністрації здійснюють на відповідних територіях державний контроль за використанням та охороною земель, лісів, надр, води, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та інших природних ресурсів, додержанням санітарних і ветеринарних правил, збиранням, утилізацією та захороненням промислових побутових та інших відходів, додержанням правил благоустрою.

Особливе місце в системі державного екологічного контролю посідають органи прокуратури. Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори здійснюють контрольну функцію в порядку прокурорського нагляду за додержанням законності у сфері охорони довкілля. У системі органів прокуратури діють також спеціальні природоохоронні прокуратури, які здійснюють нагляд за дотриманням і правильним застосуванням екологічного законодавства підприємствами, установами, організаціями.

Важливу роль у здійсненні екологічного контролю відіграють і органи внутрішніх справ. Так, міліція бере участь у попередженні і припиненні екологічних правопорушень, зокрема, незаконного полювання, знищення та пошкодження лісових масивів, незаконної порубки лісу та інше.

Особливість здійснення *відомчого екологічного контролю* полягає у тому, що він здійснюється міністерствами та відомствами в межах своєї галузі. Об'єктами такого контролю є діяльність підприємств, установ, організацій, які перебувають у підпорядкуванні відповідних органів виконавчої влади.

Відомчий екологічний контроль обмежується галузевою сферою та більш вузьким колом завдань, які визначаються спеціальними положеннями про

міністерства та відомства. Виконання функцій відомчого екологічного контролю регулюється, в основному, відповідними положеннями про центральні державні органи.

Участь громадян у здійсненні громадського екологічного контролю певною мірою є реалізацією їхнього конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України). Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля згідно з Положенням, яке затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. Громадські інспектори з охорони довкілля:

- беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;
- проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;
- подають допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в діяльності по запобіганню екологічним правопорушенням.

Громадські інспектори працюють у тісній взаємодії з органами, які призначили їх і видали посвідчення громадського інспектора з охорони довкілля, іншими державними органами, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими екологічними (природоохоронними) організаціями.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає мета управління в екологічній сфері?
2. Які функції державного екологічного управління належать до загальних?
3. Які функції державного екологічного управління належать до спеціальних?
4. У чому полягають завдання контролю у галузі охорони довкілля?
5. Органи управління в екологічній сфері, їх ієрархія та розподіл.
6. Органи загальнодержавного управління. Які органи до них належать?
7. В чому полягають повноваження Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Ради національної безпеки та оборони України?
8. Спеціальні уповноважені органи державної виконавчої влади. Які органи до них належать?
9. Функції та завдання Міністерства екології та природних ресурсів України.
10. Функції та завдання Державної екологічної інспекції.

Тема 3. Право власності на природні ресурси та право природокористування

Мета: надати основні поняття та визначити особливості права власності на природні ресурси та права природокористування.

- Поняття права власності на природні ресурси та його особливості.
- Поняття права природокористування.
- Форми власності на природні ресурси, зокрема мисливські та рибні.
- Об'єкти та суб'єкти права власності на природні ресурси та права природокористування.
- Зміст права власності на природні ресурси та природокористування.
- Право постійного і тимчасового користування природними ресурсами; юридичні ознаки та особливості змісту.

Основні поняття: власність; право власності; форми власності; об'єкти та суб'єкти права власності на природні ресурси; зміст права власності, природокористування; право природокористування; об'єкти та суб'єкти права природокористування; загальне та спеціальне природокористування; зміст права природокористування.

Відповідно до статті (ст.) 13 Конституції та ст. 324 Цивільного Кодексу земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України.

Сучасна концепція права власності закріплена у Цивільному Кодексі України. Згідно з нею здійснення права власності передбачає надання його суб'єктам певних прав та покладення певних обов'язків. Згідно зі ст. 319 ЦК власнику надаються права володіти, користуватися, розпоряджатися своїм майном на власний розсуд, а також вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Водночас, власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Крім того, діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

Поняття власності на природні ресурси слід розглядати як економічну та юридичну категорії. Через *власність*, як економічну категорію, проявляється характер зв'язку суспільних систем, колективних груп, окремих індивідів з об'єктами матеріального світу та результатами матеріального виробництва, його предметами і речами. Ця категорія визначає порядок розподілення об'єктів матеріального світу, порядок визнання «своїми» для одних і «чужими» для інших суб'єктів суспільних відносин.

Як юридична категорія власність становить результат закріплення правовими нормами економічних суспільних відносин щодо привласнення

земельних, лісових, мисливських, рибних та інших ресурсів природи, тобто відносин володіння, користування та розпорядження цими ресурсами особами, які юридично визнані власниками відповідних багатств природи. Таке закріплення має вираження у *праві власності* на природні ресурси.

Розрізняють право власності на природні ресурси в об'єктивному і суб'єктивному розумінні.

Право власності в об'єктивному розумінні слід розуміти як сукупність правових норм, що закріплюють, регламентують і охороняють відносини власності на природні ресурси в Україні.

Правовими нормами, що утворюють зміст права власності на природні ресурси в об'єктивному розумінні, визначаються коло суб'єктів, які можуть набувати природні ресурси у власність, об'єкти права власності на природні ресурси, порядок набуття, зміни, припинення та захисту права власності на землю, ліси, води, тваринний світ тощо, а також права та обов'язки власників земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів.

Право власності у суб'єктивному розумінні – це закріплена у відповідних нормах можливість конкретного власника володіти, користуватися, розпоряджатися належно йому власністю на власний розсуд, але в межах, передбачених законом. Суб'єктивне право власності носить абсолютний характер. Це означає, що саме правомочному суб'єкту належать виключні права щодо володіння, користування та розпорядження природними ресурсами. Але правомочності суб'єкта права власності на природні ресурси обмежені законом в інтересах охорони та збереження природних об'єктів і ресурсів. Законодавство вимагає тільки цільового використання природних об'єктів відповідно до умов їх надання. Власник не повинен завдавати їм шкоди, негативно впливати на їх стан, допускати погіршення екологічної обстановки у результаті реалізації його права власності.

Як відзначалось раніше, усі природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу та основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Таким чином закріплюється особливий правовий статус природних ресурсів, який впливає на зміст права власності щодо них. Тому право власності на природні ресурси має ряд специфічних особливостей.

По-перше, право власності на природні ресурси не є всеосяжним, не всі природні ресурси за своїми властивостями можуть перебувати у власності, а лише ті з них, що є відносно стабільними, що підлягають індивідуалізації. Вітрова та сонячна енергія, кліматичні ресурси тощо не можуть бути об'єктами власності.

По-друге, природні ресурси взаємопов'язані, їх не можна відокремлювати від навколишнього природного середовища. Тому використання природних ресурсів (видобуток корисних копалин, заготівля деревини, споживання води, відстріл та відлов тварин, лов риби тощо), як об'єктів права власності не припиняє права власності на відповідні елементи природного світу, а лише є підставою виникнення права власності на продукти праці, отримані шляхом експлуатації природних ресурсів.

По-третє, природні ресурси складають національне багатство України і, на відміну від товарно-матеріальних цінностей, не мають вартості. Вони не є майном у прямому значенні цього слова. Наприклад, грошова оцінка землі виражає відносини приватної власності на природні багатства. Відчуження природного об'єкту по суті надає право на одержуваний з нього прибуток, право на ренту.

Змістом права власності на природні ресурси є сукупність трьох головних правомочностей щодо них: права володіння, права користування і права розпорядження. Вказані правомочності виникають у власника разом з набуттям права власності на природні ресурси і в сукупності можуть належати лише власникові.

Право володіння природними ресурсами – це забезпечена юридичними нормами можливість фактично і безперешкодно, хоча і з дотриманням вимог законодавства, впливати на них.

Право володіння завжди повинно мати ту чи іншу правову підставу – титул. Правовою підставою володіння власника є його право власності. Для інших осіб такою підставою може бути договір з власником, адміністративний акт та інші юридичні факти. Екологічне право визнає тільки *титульне володіння*. Якщо особа фактично володіє річчю, але без належної підстави (титулу), вона вважається незаконним власником.

Право користування природними ресурсами – це право власника задовольняти за допомогою природних ресурсів свої потреби. З урахуванням екологічної специфіки природних ресурсів під користуванням в даному випадку слід розуміти забезпечену законом можливість їх безпосередньої господарської експлуатації та отримання певних результатів та прибутків. Право користування, як і право володіння, може на підставі договору з власником належати іншій особі – орендареві. Право користування осіб, що не є власниками, похідне та залежне від права власності. Наприклад, орендар може користуватися орендованою земельною ділянкою тільки згідно з договором та цільовим призначенням землі.

Право розпорядження – це визнана за власником і гарантована йому можливість учиняти дії, спрямовані на зміну юридичного статусу, економічного призначення чи стану природних об'єктів, визначення їх юридичної долі. Такими діями є в основному угоди (купівля-продаж, дарування, обмін тощо). Внаслідок виконання цих угод власник передає іншому суб'єкту всі свої правомочності, тобто вичерпує своє право. Право розпорядження включає можливість вчинення не лише угод, але й інших юридичних актів (наприклад, видання адміністративних актів).

Власники природних ресурсів мають різний обсяг права розпорядження. У найбільш повному обсязі право розпорядження властиве праву державної власності на природні ресурси. Зміст права розпорядження держави-власника складають повноваження щодо передачі природних об'єктів у комунальну або приватну власність, надання їх у використання і вилучення їх з використання.

Наявність визначених і встановлених законом обмежень права власності, пов'язано з необхідністю збереження природних ресурсів та забезпечення

здорового та безпечного навколишнього середовища для нинішнього та майбутніх поколінь. Тому власник може володіти, користуватися та розпоряджатися природними ресурсами тільки в межах, встановлених законом.

Форми власності – це юридично визначені напрями суб'єктивної належності об'єктів власності. В Україні встановлені *державна, комунальна та приватна* власність (Конституція України, Кодекси України: Цивільний, Земельний, Лісовий, Водний).

Об'єкти права власності – це те, з приводу чого складаються та існують відповідні правовідносини, тобто окремі індивідуально визначені частини природних ресурсів, надані у власність для певної мети.

За видовою ознакою об'єкти власності на природні ресурси об'єднані у фонди – земельний, водний, лісовий і т.д. Але залежно від сукупності якісних характеристик природних об'єктів, що входять до складу кожного окремого фонду, існує внутрішня класифікація всередині кожного фонду.

Співвідношення державної та інших форм власності на природні ресурси складаються під впливом двох основних факторів: інтересів держави у максимальній ефективності виробництва й економіки в цілому та інтересів держави щодо збереження природних об'єктів і всієї екосистеми країни. Не можуть передаватися у приватну власність, наприклад, об'єкти тваринного світу, що становлять особливу природоохоронну, наукову та естетичну цінність, а також види, занесені до Червоної книги України.

Екологічне законодавство розрізняє суб'єктів права власності залежно від форми останньої.

Суб'єктом права державної власності на природні ресурси України є народ України. Від імені народу України право власності на природні ресурси, розпорядження ними здійснює Верховна Рада України, місцеві ради народних депутатів – обласні, районні, міські, сільські і селищні.

Суб'єктами права комунальної власності на природні ресурси є територіальні громади сіл, селищ та міст.

Суб'єкти права приватної власності на природні ресурси є громадяни та юридичні особи. За загальним правилом громадянин може визнаватися суб'єктом права власності, якщо він має цивільну правоздатність.

Правовідносини власності і, отже, об'єктивне право власності виникає і припиняється на підставі правових норм і за наявності певних юридичних фактів. Ці юридичні факти називаються підставами (або засобами) придбання права власності.

Всі засоби виникнення (придбання) права власності на природні ресурси можна підрозділити на *первісні та похідні*.

До первісних підстав виникнення права власності належать такі, при яких право власності виникає або вперше, або незалежно від волі попереднього власника (націоналізація та конфіскація природних ресурсів, відтворення природних об'єктів, розведення у неволі).

Похідними є такі засоби набуття права власності, при яких право нового власника ґрунтується на праві попереднього власника (договори, успадкування).

Припинення права власності на природні ресурси, як і його придбання, здійснюється на основі певних юридичних фактів. Тут можна виділити чотири основні групи підстав: обставини, пов'язані з припиненням існування об'єкта права власності (втрата, загибель); обставини, пов'язані з припиненням існування суб'єкта права власності (смерть громадянина, припинення діяльності юридичної особи); добровільна відмова (купівля-продаж, дарування); примусове відчуження у власника природного об'єкта всупереч його волі на підставах, зазначених у законі (вилучення природного об'єкта, що використовується безгосподарно чи засобами, що призводять до його знищення).

Припинення права державної власності на природні ресурси може бути лише у випадках надання їх у комунальну або приватну власність. Це означає, що не може мати місця припинення права державної власності на будь-яких примусових підставах без добровільної згоди власника. На окремі об'єкти природи право державної власності взагалі не може бути припинено. Це стосується об'єктів, що становлять особливу природоохоронну, наукову і естетичну цінність.

Право власності припиняється рішенням відповідного органу влади у випадку добровільної відмови власника, відчуження (продажу) природного об'єкта, викупу для державних або громадських потреб. При незгоді власника природного об'єкта на викуп припинення права власності здійснюється у судовому порядку.

Право власності на природні об'єкти може бути припинене і на примусових підставах у випадках: систематичного невнесення податку в строки, встановлені законодавством України; використання природного об'єкта способами, що призводять до погіршення його стану, знищення, забруднення або погіршення екологічної обстановки; використання не за цільовим призначенням чи систематичного невикористання.

Охорона права власності на природні ресурси здійснюється шляхом встановлення відповідних правових норм і застосування санкцій до осіб, що не виконують їх вимог. Охорона і забезпечення прав власності на природні ресурси здійснюється управлінську діяльність держави в особі уповноважених на те виконавчих органів. Ця діяльність охоплює роботу по впорядкуванню, обліку природних ресурсів, веденню земельно-кадастрової документації та кадастрів інших об'єктів природи.

Природокористування – це одна із сторін взаємодії природи і суспільства, яка виражається у використанні громадянами корисних для них властивостей природи. В *об'єктивному розумінні право природокористування* є сукупністю правових норм з приводу регулювання відносин, що виникають під час використанні природних ресурсів. Тобто наявність фактично розроблених, прийнятих, затверджених, об'єктивно існуючих правових норм, як комплексного екологічного законодавства (інтегровані норми), так і поресурсного законодавства (диференційовані норми), які забезпечують механізм регулювання правовідносин з приводу природокористування.

Право природокористування можна розглядати також у *суб'єктивному*

значенні, тобто як право конкретного суб'єкта використовувати природні ресурси, природні об'єкти чи природні умови для задоволення певних потреб. Суб'єктивне право природокористування можна розглядати як елемент права власності, з одного боку, а з іншого воно є похідним від права власності. Тобто надання природного об'єкта у користування завжди відбувається за ініціативою (за участю) власника чи уповноважених ним осіб (органів), власник не втрачає правомочності щодо користування природними ресурсами або об'єктами, він може лише передати таке право на певних умовах іншій особі (за договором, ліцензією тощо).

Головними принципами права природокористування є:

- *цільовий характер використання природних ресурсів* закріплено всіма базовими нормативно-правовими актами чинного законодавства, та поширюється як на природокористувачів, так і на власників природних ресурсів;
- *додержання екологічних і санітарно-гігієнічних вимог при використанні природних ресурсів* полягає в здійсненні системи правових, організаційних, техніко-технологічних, економічних та інших заходів, спрямованих на охорону природи, її ресурсів та об'єктів, а також здоров'я людини у процесі природокористування;
- *збалансованість економічних, соціальних і екологічних чинників у процесі природокористування* (забезпечення сталого природокористування), як принцип є похідним від концепції сталого розвитку, якою визначено програму поєднання екологічних чинників з економічним і соціальним розвитком;
- *цілісного екосистемного підходу до природи неспричинення в процесі використання одного природного ресурсу шкоди іншим;*
- *непорушення в процесі природокористування прав та інтересів інших власників і користувачів природних ресурсів;*
- *безплатність загального і платність спеціального природокористування.*

Суб'єктами права природокористування є юридичні та фізичні особи, які в установленому законом порядку набули право користування природними ресурсами і зобов'язані у силу цього виконувати обов'язки щодо їх ефективного використання, охорони та відтворення. Такими суб'єктами можуть бути державні, кооперативні підприємства, організації і установи, громадські об'єднання, релігійні організації, акціонерні товариства, спільні підприємства, міжнародні об'єднання та організації з участю українських, іноземних і фізичних осіб, підприємства, що повністю належать іноземним інвесторам, а також громадяни України.

Об'єкти права природокористування – це визначені нормативно-правовими актами природні ресурси або їх частини, на які спрямовано інтерес користувача і які закріплюються за ним на праві природокористування.

Право природокористування поділяється на види за різними класифікаційними ознаками. За *типом природного об'єкта*, який використовується, право природокористування поділяється на: *право*

землекористування, водокористування, надрокористування, лісокористування, користування об'єктами тваринного світу, користування об'єктами рослинного світу (нелісовою рослинністю), користування територіями та об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ).

За ознакою можливості доступу до відповідного природного об'єкта інших користувачів виділяють відокремлене та невідокремлене природокористування.

За способами виникнення право природокористування поділяється на первинне та вторинне (природокористування через посередництво первинних природокористувачів).

За строками, на які надається право природокористування, виділяється право постійного (без заздальгідь встановленого строку) та право тимчасового (короткострокове (до трьох років) і довгострокове) природокористування.

За суб'єктами природокористування поділяється на право колективного природокористування та право індивідуального природокористування.

За поширеністю та правовими підставами виникнення розрізняється право загального та спеціального природокористування. *Правом загального природокористування* є право вільно, без потреби у наявності будь-якого дозволу компетентних або уповноважених на те органів чи осіб користуватись природним об'єктом. Воно здійснюється безплатно, без закріплення природних об'єктів за окремими особами і без надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

Право спеціального природокористування – це таке право, яке набувається з використанням дозвільної системи і потребує виділення окремих природних об'єктів чи їх частин у відокремлене користування. В порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам, організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та інших видів діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, – на пільгових умовах.

Спеціальне використання природних ресурсів можна здійснювати не лише на ділянках, наданих у користування, а й на ділянках, що належать особам на праві власності. Наприклад, здійснення полювання на земельних ділянках, що належать юридичній чи фізичній особі на праві власності, але входять до складу мисливських угідь, є видом спеціального використання об'єктів тваринного світу і вимагає плати та здійснення всіх необхідних юридичних актів.

На відміну від права загального природокористування правом спеціального природокористування наділяється спеціальний суб'єкт, яким може бути як юридична особа, так і фізична особа.

Для отримання права на спеціальне природокористування вимагається спеціальна правосуб'єктність. Наприклад, для здійснення права полювання необхідно попередньо отримати правовий статус мисливця – отримати мисливський квиток; для набуття права спеціального лісокористування,

наприклад, права заготівлі деревини, слід попередньо отримати в користування земельну ділянку та належним чином оформити таке надання (державний акт, договір тощо). Інколи для отримання права на спеціальне природокористування спеціальна правосуб'єктність не вимагається. Так, лісовий квиток на право збирання у лісі лікарської сировини чи інших дикорослих лісових рослин може придбати будь-який громадянин, навіть якщо він не є суб'єктом підприємницької діяльності.

Важливою ознакою права спеціального природокористування є мета, з якою воно здійснюється. У процесі спеціального природокористування природні ресурси використовуються в обсягах, що перевищують потреби особистого споживання, така діяльність розрахована на комерціалізацію її результатів й отримання від неї прибутку.

Правовою підставою здійснення права спеціального природокористування є спеціальний дозвіл у межах затверджених лімітів, що видається відповідними державними органами або власником (користувачем) природного ресурсу (наприклад, користувачами мисливських угідь). Формою такого дозволу найчастіше є ліцензія, а також можуть бути модифікації відповідних правових документів: відстрільна картка (на право полювання), лісорубний квиток, ордер або лісовий квиток (на право лісокористування) тощо.

Спеціальне природокористування здійснюється на платній основі та супроводжується встановленням територіальних меж використання певного природного ресурсу (об'єкта) чи його частини. Практично за всі види спеціального використання природних ресурсів стягується відповідна плата (збір), розміри і порядок стягнення якої визначаються згідно чинного законодавства. Встановлення територіальних меж оформлюється шляхом надання в користування земельної ділянки, наприклад, ділянки лісового фонду, для заготівлі деревини; ділянки водного фонду для риборозведення. У випадку невідокремленого спеціального природокористування встановлюються лише територіальні обмеження на здійснення відповідного права, наприклад, здійснення права полювання в межах певних мисливських угідь чи збирання дикорослої лісової рослинності в межах певної ділянки лісового фонду.

Відповідно до видів об'єкти природокористування теж поділяються на об'єкти загального та спеціального природокористування. Перші характеризуються всезагальною доступністю, зумовленою об'єктивною необхідністю щодо забезпечення життєдіяльності та функціонування людини в суспільстві та природному середовищі. Вони не можуть бути закріплені за окремими суб'єктами природокористування. Другі відзначаються чітким відокремленим закріпленням лише за деякими суб'єктами природокористування і встановленням права природокористування тільки через видачу спеціальних дозволів на його здійснення.

Віднесення природних ресурсів до об'єктів загального чи спеціального природокористування базується на правовому статусі кожного з них, визначеному екологічним законодавством.

Право природокористування певного суб'єкта виникає і здійснюється на підставі юридичних актів, які пов'язують норму права, суб'єктивні права і обов'язки конкретного суб'єкта.

Головними підставами виникнення права природокористування (його видами) є юридичні дії. Закон пов'язує виникнення цього права із діями громадянина по вільному перебуванню в лісі, збиранню дикорослих плодів, ягід, грибів, загальному використанню диких тварин тощо. Суттєвим тут є сам факт використання певного природного ресурсу.

Юридичні дії як підстава виникнення права природокористування становлять складну юридичну сукупність, що включає: волевиявлення особи (клопотання, заяву); прийняття рішення (постанови) компетентних державних органів; відведення в натурі (на місцевості) природного об'єкта (або його частини, компонента); видачу відповідного документа, який посвідчує право користування даним природним об'єктом.

Право природокористування може бути припинено (повністю або частково), зупинено на деякий час або змінено тільки на підставах та в порядку, передбачених законом.

Права та обов'язки природокористувачів можна поділити на загальні та спеціальні. *Загальними* є такі, що притаманні всім без винятку суб'єктам природокористування, наприклад, право на самостійне господарювання при використанні природного об'єкта, на здійснення різних дій у межах закону з метою одержання корисного ефекту від природного об'єкта, на подання до суду позовів про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на природний об'єкт, що використовується тощо. *Спеціальні* ж визначаються залежно від природного об'єкта, який використовується, його природних якостей, специфіки, виду природокористування та властиві лише певним суб'єктам природокористування.

Права природокористувачів можуть бути обмежені в інтересах держави або інших природокористувачів.

Головним обов'язком усіх природокористувачів є раціональне і ефективне використання природних об'єктів, бережливе до них ставлення відповідно до вимог чинного законодавства. Для цього на природокористувачів покладено обов'язок виконувати передбачені законом певні екологічні вимоги: здійснювати заходи щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних об'єктів, негативному впливу їх діяльності на стан довкілля; зберігати території та об'єкти ПЗФ; здійснювати господарську та іншу діяльність без порушення прав інших осіб, дотримання вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів і лімітів тощо.

Чинне законодавство передбачає можливість використання деяких природних ресурсів на умовах оренд. Договірні орендні відносини виникають тільки з приводу окремих природних ресурсів.

Конституція України передбачає, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Законодавство забезпечує

насамперед правове регулювання та захист відносин права користування природними об'єктами.

Захист права природокористування відбувається як в адміністративному, так і в судовому порядку. В останньому випадку він здійснюється шляхом подання до суду позовів про поновлення порушених прав та інтересів природокористувачів; про усунення перешкод, що заважають нормальному здійсненню права природокористування; про відшкодування збитків, заподіяних порушенням суб'єктивних прав та інтересів природокористувачів тощо.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «право власності». Які існують форми власності?
2. Що є об'єктом права власності на природні ресурси?
3. Суб'єкти та об'єкти права власності на природні ресурси та права природокористування.
4. У чому полягає зміст права власності на природні ресурси?
5. Надайте визначення поняття «право природокористування».
6. Розкрийте зміст права природокористування.
7. За якими ознаками розподіляють природокористування на види?
8. У чому полягають особливості різних видів природокористування?
9. Захист права власності на природні ресурси та права природокористування.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Навколишнє середовище та його елементи: земля, надра, води, ліси, тваринний світ, природно-територіальні комплекси належать до:
  - а) суб'єктів екологічного права;
  - б) предметів екологічного права;
  - в) об'єктів екологічного права.
2. Врегульовані нормами права суспільні відносини, які складаються між суб'єктами з приводу приналежності, раціонального використання збереження та відтворення природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки населення це:
  - а) об'єкт екологічного права;
  - б) суб'єкт екологічного права;
  - в) предмет екологічного права.
3. Об'єктами екологічного права є:
  - а) надра;
  - б) грозові явища;
  - в) водні відливи і припливи;
  - г) підземні води;
  - д) виверження вулканів.
4. Об'єктами екологічного права є:
  - а) земля;
  - б) виверження вулканів;
  - в) водні відливи і припливи;
  - г) тваринний світ;
  - д) грозові явища.
5. Об'єктами екологічного права є:
  - а) рослинний світ;
  - б) виверження вулканів;
  - в) грозові явища ;
  - г) води;
  - д) водні відливи і припливи.
6. Об'єктами екологічного права є:
  - а) грозові явища;
  - б) ліси;
  - в) водні відливи і припливи;
  - г) виверження вулканів;
  - д) мисливські ресурси.
7. Об'єктами екологічного права не можуть бути:
  - а) надра;
  - б) атмосферне повітря;
  - в) водні відливи і припливи;
  - г) підземні води;
  - д) виверження вулканів.

8. До загальноправових принципів на яких базується екологічне право належать:
  - а) пріоритетність вимог екологічної безпеки;
  - б) соціальної справедливості;
  - в) народовладдя і гуманізму;
  - г) обов'язкове дотримання екологічних стандартів, нормативів, лімітів;
  - д) гарантування екологічно безпечного середовища для життя й здоров'я людей.
9. До спеціальних принципів, на яких базується екологічне право належать:
  - а) законності в екологічній сфері;
  - б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя й здоров'я людини;
  - в) соціальної справедливості;
  - г) обов'язковості екологічної експертизи;
  - д) народовладдя і гуманізму.
10. До спеціальних принципів, на яких базується екологічне право належать:
  - а) законності в екологічній сфері;
  - б) пріоритетність вимог екологічної безпеки;
  - в) соціальної справедливості;
  - г) збереження просторової та видової різноманітності ц цілісності природних об'єктів і комплексів;
  - д) народовладдя і гуманізму.
11. Загальна частина екологічного права охоплює такі положення:
  - а) управління в галузі використання, відтворення та охорони навколишнього природного середовища;
  - б) право користування тваринним світом;
  - в) правове забезпечення ведення лісового господарства;
  - г) юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства;
  - д) правове забезпечення функціонування об'єктів природно-заповідного фонду.
12. Дотримання вимог екологічного законодавства, забезпечення екологічних прав людини та запобігання екологічним правопорушенням це:
  - а) предмет управління в екологічній сфері;
  - б) об'єкт управління в екологічній сфері;
  - в) мета управління в екологічній сфері;
  - г) завдання управління в екологічній сфері.
13. До загальних функцій екологічного управління належать:
  - а) біовпорядкування та моніторинг;
  - б) законодавче регулювання та координація діяльності;
  - в) планування та погодження;
  - г) експертиза та прогнозування;
  - д) розподілі перерозподіл природних ресурсів.

14. До загальних функцій екологічного управління належать:
- а) прогнозування та організація;
  - б) контроль і нагляд;
  - в) облік природних ресурсів;
  - г) лімітування та нормування;
  - д) стандартизація та сертифікація.
15. До загальних функцій екологічного управління належать:
- а) організація освіти та інформування;
  - б) вдосконалення управління;
  - в) страхування та аудит;
  - г) законодавче регулювання та прогнозування;
  - д) планування та організація.
16. До загальних функцій екологічного управління належать:
- а) контроль і нагляд;
  - б) експертиза та моніторинг;
  - в) вирішення спорів;
  - г) ресурсовпорядкування та спеціалізований контроль;
  - д) погодження та координація.
17. До загальних функцій екологічного управління належать:
- а) ресурсовпорядкування та спеціалізований контроль;
  - б) організація та координація;
  - в) вдосконалення управління;
  - г) контроль і нагляд;
  - д) забезпечення відповідальності за правопорушення.
18. До спеціальних функцій екологічного управління належать:
- а) біовпорядкування та моніторинг;
  - б) законодавче регулювання та координація діяльності;
  - в) планування та погодження;
  - г) експертиза та прогнозування;
  - д) організація та координація.
19. До спеціальних функцій екологічного управління належать:
- а) прогнозування та організація;
  - б) контроль і нагляд;
  - в) законодавче регулювання;
  - г) лімітування та нормування;
  - д) стандартизація та сертифікація.
20. До спеціальних функцій екологічного управління належать:
- а) організація освіти та інформування;
  - б) вдосконалення управління;
  - в) контроль і нагляд;
  - г) законодавче регулювання та прогнозування;
  - д) планування та організація.

21. До спеціальних функцій екологічного управління належать:
- а) контроль і нагляд;
  - б) експертиза та моніторинг;
  - в) вирішення спорів;
  - г) планування та прогнозування;
  - д) погодження та координація.
22. До спеціальних функцій екологічного управління належать:
- а) ресурсовпорядкування та спеціалізований контроль;
  - б) організація та координація;
  - в) законодавче регулювання;
  - г) контроль і нагляд;
  - д) забезпечення відповідальності за правопорушення.
23. До органів загальнодержавного управління в екологічній сфері належать:
- а) Верховна Рада України;
  - б) Міністерство екології та природних ресурсів України;
  - в) Державне агентство екологічних інвестицій України;
  - г) обласні державні адміністрації;
  - д) Державна інспекція ядерного регулювання України.
24. До органів загальнодержавного управління в екологічній сфері належать:
- а) Державна ветеринарна та фіто санітарна служба України;
  - б) Рада національної безпеки та оборони України;
  - в) Міністерство охорони здоров'я України;
  - г) Міністерство надзвичайних ситуацій України;
  - д) районні державні адміністрації.
25. До органів загальнодержавного управління в екологічній сфері належать:
- а) Державне космічне агентство України;
  - б) Рада національної безпеки та оборони України;
  - в) Кабінет Міністрів України;
  - г) Міністерство аграрної політики та продовольства України;
  - д) Державне агентство земельних ресурсів.
26. До органів спеціально управління в екологічній сфері належать:
- а) Державне агентство водних ресурсів України;
  - б) Рада національної безпеки та оборони України;
  - в) Кабінет Міністрів України;
  - г) Міністерство аграрної політики та продовольства України;
  - д) районні державні адміністрації.
27. До органів спеціально управління в екологічній сфері належать:
- а) Верховна Рада України;
  - б) обласні державні адміністрації;
  - в) Міністерство екології та природних ресурсів України;
  - г) Кабінет Міністрів України;
  - д) Державне агентство лісових ресурсів України.

28. До органів спеціально управління в екологічній сфері належать:
- а) Державна екологічна інспекція;
  - б) Міністерство охорони здоров'я України;
  - в) Рада національної безпеки та оборони України;
  - г) Державна фінансова інспекція;
  - д) районні державні адміністрації.
29. До органів спеціально управління в екологічній сфері належать:
- а) Державне агентство резерву України;
  - б) Державне агентство рибного господарства України;
  - в) Державна архітектурно-будівельна інспекція України;
  - г) Державне агентство водних ресурсів;
  - д) Державна служба технічного регулювання України.
30. Державне агентство лісових ресурсів є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується ..... України через Міністерство ..... України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарств:
- а) Кабінетом Міністрів, екології та природних ресурсів;
  - б) Верховною Радою, аграрної політики та продовольства;
  - в) Кабінетом Міністрів, аграрної політики та продовольства;
  - г) Верховною Радою, екології та природних ресурсів.
31. Державне агентство лісових ресурсів України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство аграрної політики та продовольства України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері ..... господарств:
- а) лісового та мисливського;
  - б) лісового та рибного;
  - в) рибного та мисливського;
  - г) лісового, рибного та мисливського.
32. Державне агентство лісових ресурсів України відповідно до покладених на нього завдань:
- а) веде державний облік водних живих ресурсів;
  - б) здійснює державне управління в галузі ведення лісового, мисливського та рибного господарств;
  - в) здійснює державне управління в галузі ведення лісового і мисливського господарств;
  - г) веде державний облік чисельності і добування мисливських тварин.

33. Державне агентство лісових ресурсів України відповідно до покладених на нього завдань:
- а) організовує видачу в установленому порядку дозволів на використання лісових ресурсів;
  - б) організовує видачу в установленому порядку дозволів на використання тварин, в тому числі водних живих ресурсів;
  - в) організовує видачу в установленому порядку дозволів на використання мисливських тварин;
  - г) організовує видачу в установленому порядку дозволів на використання земельних ресурсів;
  - д) вносить пропозиції щодо такс для обчислення розміру відшкодування збитків завданих внаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства і полювання.
34. Державне агентство водних ресурсів є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується ..... України через Міністерство ..... України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарств:
- а) Кабінетом Міністрів, екології та природних ресурсів;
  - б) Верховною Радою, аграрної політики та продовольства;
  - в) Кабінетом Міністрів, аграрної політики та продовольства;
  - г) Верховною Радою, екології та природних ресурсів.
35. Державне агентство водних ресурсів України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері .....
- а) водного та рибного господарств;
  - б) рибного господарства та рибної промисловості;
  - в) водного господарства і меліорації земель.
36. Державне агентство рибного господарства є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується ..... України через Міністерство ..... України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарств:
- а) Кабінетом Міністрів, екології та природних ресурсів;
  - б) Верховною Радою, аграрної політики та продовольства;
  - в) Кабінетом Міністрів, аграрної політики та продовольства;
  - г) Верховною Радою, екології та природних ресурсів.
37. Державне агентство рибного господарства України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері .....
- а) водного та рибного господарств;
  - б) рибного господарства та рибної промисловості;
  - в) водного господарства і меліорації земель.

38. Державне агентство рибного господарства України відповідно до покладених на нього завдань:
- а) здійснює контроль за дотриманням правил використання об'єктів тваринного світу;
  - б) здійснює державне управління в галузі ведення лісового і мисливського господарств;
  - в) здійснює контроль за дотриманням правил використання об'єктів тваринного світу в частині водних живих ресурсів;
  - г) розробляє проекти лімітів, здійснює розподіл лімітів на квоти використання водних живих ресурсів, подає їх на затвердження, доводить їх до відома відповідних органів та користувачів;
  - д) здійснює контроль за дотриманням правил рибальства.
39. Забезпечена юридичними нормами можливість фактично і безперешкодно, хоча і з дотриманням вимог законодавства, впливати на природні ресурси це:
- а) право володіння;
  - б) право користування;
  - в) право розпорядження.
40. Право власника задовольняти за допомогою природних ресурсів свої потреби це:
- а) право володіння;
  - б) право користування;
  - в) право розпорядження.
41. Визнана за власником і гарантована йому можливість учиняти дії, спрямовані на зміну юридичного статусу, економічного призначення чи стану природних об'єктів, визначення їх юридичної долі це:
- а) право володіння;
  - б) право користування;
  - в) право розпорядження.
42. У найбільш повному обсязі право розпорядження властиве праву .....
- власності на природні ресурси:
- а) комунальної;
  - б) державної;
  - в) регіональної;
  - г) приватної;
  - д) комунальної.
43. Головними принципами права природокористування є:
- а) цільовий характер використання природних ресурсів;
  - б) екосистемний підхід до природи;
  - в) непорушення в процесі природокористування прав та інтересів інших власників і користувачів природних ресурсів;
  - г) безплатність загального і платність спеціального природокористування;
  - д) правильна відповідь відсутня.

44. За ознакою можливості доступу до відповідного природного об'єкта інших користувачів законодавство виділяє:
- а) невідокремлене природокористування;
  - б) первинне природокористування;
  - в) загальне природокористування;
  - г) вторинне природокористування;
  - д) відокремлене природокористування.
45. За способами виникнення право природокористування поділяється на:
- а) спеціальне природокористування;
  - б) постійне природокористування;
  - в) відокремлене природокористування;
  - г) первинне природокористування;
  - д) вторинне природокористування.
46. За строками, на які надається право природокористування, виділяється:
- а) постійного природокористування;
  - б) обмеженого природокористування;
  - в) тимчасового природокористування;
  - г) довічного природокористування.
47. За суб'єктами природокористування поділяється на:
- а) право комунального природокористування;
  - б) право соціального природокористування;
  - в) право колективного природокористування;
  - г) право індивідуального природокористування.
48. За поширеністю та правовими підставами виникнення розрізняється право:
- а) відокремленого природокористування;
  - б) загального природокористування;
  - в) спеціального природокористування;
  - г) первинного природокористування.
49. Загальне використання природних ресурсів здійснюється:
- а) безоплатно;
  - б) із закріпленням природних об'єктів за окремими особами;
  - в) із наданням відповідних дозволів;
  - г) без закріплення природних об'єктів за окремими особами;
  - д) без надання відповідних дозволів.
50. Спеціальне використання природних ресурсів здійснюється:
- а) із наданням відповідних дозволів;
  - б) без закріплення природних об'єктів за окремими особами;
  - в) безоплатно;
  - г) за плату.

Змістовий модуль 2. Відповідальність за порушення природоохоронного та мисливсько-господарського законодавства

Тема 1. Юридична відповідальність за порушення чинного законодавства

Мета: надати основні поняття та визначити особливості екологічних правопорушень та видів юридичної відповідальності.

- Екологічний правопорядок та екологічне правопорушення.
- Об'єкти та суб'єкти екологічного правопорушення.
- Поняття та види юридичної відповідальності за правопорушення: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна та майнова відповідальність.
- Порядок притягнення до відповідальності порушників чинного законодавства.

Основні поняття: екологічний правопорядок; екологічне правопорушення; об'єкти екологічних правопорушень; суб'єкти екологічних правопорушень; екологічний злочин; екологічне правопорушення; екологічний дисциплінарний вчинок; екологічний майновий делікт; кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність.

Екологічний правопорядок – це система встановлених екологічним законодавством норм і правил, які регулюють взаємодію суспільства з навколишнім середовищем з метою забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля та використання природних ресурсів.

Юридична відповідальність – це сукупність правових засобів забезпечення дотримання екологічного законодавства (екологічної законності) та екологічних прав громадян та юридичних осіб, підтримання в державі та суспільстві належного екологічного правопорядку.

Екологічний відтінок юридичної відповідальності виявляється в екологічному правопорушенні. **Екологічне правопорушення** – це протиправне, винне, соціально шкідливе, небезпечне діяння (дію або бездіяльність), яке посягає на встановлений екологічний правопорядок і за вчинення якого законодавством передбачена юридична відповідальність.

Суб'єктивну сторону екологічного правопорушення становить вина, яка може бути як навмисною, так і необережною. Вина відбиває психічне становлення правопорушника до своєї дії та її наслідків.

Об'єктивна сторона екологічного правопорушення характеризується рядом ознак:

- протиправністю діяння, яке порушує екологічний правопорядок;
- настанням шкоди чи загрози її завдання навколишньому середовищу або здоров'ю людини;
- причинним зв'язком між протиправним діянням і шкодою (збитками), які настали.

Екологічні правопорушення залежно від об'єкта посягань поділяють на: природоресурсові, природоохоронні, екологонебезпечні правопорушення.

Екологічне правопорушення за мірою екологічної небезпеки і заходами державного примусу поділяються на: екологічний злочини; екологічне

правопорушення; екологічний дисциплінарний вчинок; екологічний майновий делікт.

Екологічні правопорушення мають не тільки різну природу та різний ступінь суспільної небезпеки, але й цілу низку спільних юридичних ознак, через які можна розкрити зміст екологічного правопорушення як підстави для застосування екологічних санкцій. Ця сукупність ознак формує склад екологічного правопорушення (об'єкт та суб'єкт екологічного правопорушення).

Суб'єктами екологічних правопорушень можуть бути громадяни, посадові та юридичні особи, а також особи без громадянства, іноземці та зарубіжні юридичні особи, які виконують організаційно-господарські та організаційно-розпорядчі функції. Деякі екологічні правопорушення можуть бути вчинені тільки *спеціальним суб'єктом* – особою, яка за законом, розпорядженням або з інших підстав наділена правами та обов'язками у сфері здійснення певних функцій, завдань, видів діяльності.

Під *об'єктом екологічного правопорушення* розуміється комплекс суспільних правовідносин, які становлять екологічний правопорядок в країні. У складі цього комплексу виділяється загальний та спеціальні об'єкти екологічних правопорушень. *Загальний об'єкт* стосується правовідносин, пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища у цілому. Категорію *спеціальних об'єктів* екологічних правопорушень становлять групи однорідних суспільних відносин щодо охорони та раціонального використання ресурсів (землі, надр, вод, лісів, мисливських тварин тощо).

Між юридичною відповідальністю та санкцією існує прямий і зворотний зв'язок, який виявляється у процесі застосування санкцій до порушників екологічного правопорядку.

Специфіка юридичної відповідальності за екологічні правопорушення виявляється у функціях, які вона виконує: забезпечувальна; превентивна; компенсаційна; стимулююча; виховна; каральна.

Відповідно до структури екологічних правовідносин юридична відповідальність у цій сфері становить певну систему та розподіляється на види залежно від:

- *об'єктів правовідносин на:* природоресурсну, природоохоронну, екологобезпечну відповідальність;
- *міри тяжкості та застосовуваних санкцій на:* кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову (майнову).

Кримінальна відповідальність в екологічній сфері – це найсуворіший вид відповідальності. Підставою для її застосування є вчинення екологічного злочину, тобто найнебезпечнішого екологічного правопорушення, відповідальність за яке передбачено Кримінальним кодексом України (ККУ).

Екологічним злочинам властиві такі ознаки:

- це суспільно небезпечні діяння;
- об'єктом посягання є екологічна безпека, якість навколишнього природного середовища, екологічні права громадян, тобто екологічний злочин заподіює

шкоду або створює загрозу життю та здоров'ю людини, природним ландшафтам, екологічним системам та іншим елементам довкілля;

– екологічні злочини є протиправними та заборонені кримінальним законом.

Перелік екологічних злочинів наведено у ККУ у розділі «Злочини проти довкілля».

Покаранням за екологічний злочин є кримінальний штраф, конфіскація незаконно здобутого та знарядь злочину, позбавлення права займати відповідні посади, позбавлення волі.

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення – це вид юридичної відповідальності, яка передбачає заходи адміністративного впливу за протиправні й винні діяння, що порушують встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони довкілля та вимоги екологічної безпеки.

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення – найпоширеніший вид юридичної відповідальності в екологічній сфері. Підставою для її застосування є адміністративні екологічні правопорушення, різні види і склади яких викладено у главі 7 «Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури» *Кодексу України про адміністративні правопорушення*.

Адміністративні стягнення, які застосовуються до правопорушників: штраф; вилучення об'єктів правопорушення; позбавлення права займатися спеціальною діяльністю; конфіскація знарядь правопорушення.

Порушення екологічних лімітів, нормативів, стандартів, вимог екологічної безпеки тягне за собою застосування *заходів адміністративного впливу* обмеження, зупинення, припинення діяльності чи експлуатації об'єктів.

Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення (проступки) – це вид юридичної відповідальності, що застосовується до винних у протиправній дії осіб, які порушують екологічні вимоги під час виконання своїх посадових обов'язків та інші вимоги дисципліни праці, що пов'язані з використанням природних ресурсів, охороною навколишнього середовища, забезпеченням екологічної безпеки.

Можливість застосування до правопорушників дисциплінарної відповідальності передбачена ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» на таких підставах:

- порушення норм екологічної безпеки;
- невиконання вимог державної екологічної експертизи;
- перевищення лімітів та порушення інших вимог використання природних ресурсів;
- самовільне спеціальне використання природних ресурсів;
- порушення строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- невиконання вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;

– відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, приховування випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікація відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення тощо.

Зазначені види правопорушень залежно від конкретних обставин а також суб'єкта вчинення проступку можуть стати підставою притягнення винних не лише до дисциплінарної, а й до адміністративної або кримінальної відповідальності. При цьому наведений у Законі перелік підстав юридичної відповідальності не є вичерпним. Законодавством України може бути встановлено дисциплінарну відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону довкілля.

Підстави застосування дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення передбачені також Кодексом України про надра, Водним кодексом України, Лісовим кодексом України, Законами України «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», «Про природно-заповідний фонд України», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про захист рослин» та іншими нормативно-правовими актами.

Види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення регулюються *Кодексом законів про працю України* (КЗпП), відповідно до якого до порушників трудової дисципліни, винних у невиконанні своїх трудових обов'язків, може бути застосовано один із двох заходів стягнення: догана або звільнення з роботи.

Для окремих категорій працівників статутами і положеннями про дисципліну можуть передбачатися також інші дисциплінарні стягнення. Так, наприклад, посадові особи та спеціалісти, які працюють у сфері охорони довкілля, винні в порушенні вимог екологічного законодавства можуть позбавлятися премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково, також як захід дисциплінарного впливу до державного службовця може застосовуватися затримка у присвоєнні чергового рангу, пониження в чині, пониження або звільнення з посади тощо.

Законодавство гарантує працівникові можливість оскарження дисциплінарного стягнення.

ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює правило: суб'єкти, винні у вчиненні дисциплінарного правопорушення (так само як і адміністративного правопорушення чи кримінального злочину), зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення відповідного законодавства, оскільки застосування заходів дисциплінарної відповідальності не звільняє винних від компенсації заподіяної шкоди, тобто від майнової відповідальності.

Цивільно-правова (майнова або матеріальна) відповідальність за екологічні правопорушення (делікти) – це вид юридичної відповідальності, яка передбачає виконання фізичними та юридичними особами обов'язку щодо компенсації шкоди, заподіяної власникам чи користувачам природних ресурсів

порушенням чинного законодавства.

Специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення зумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення та доведення шкоди. Сутність цієї відповідальності полягає в покладенні на правопорушника обов'язку відшкодувати майнову та/або моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення норм екологічного законодавства. Головною її функцією є компенсаційно-відновлювальна.

ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що шкода, завдана внаслідок порушення екологічного законодавства, підлягає компенсації у повному обсязі.

Основною метою відповідальності за заподіяну шкоду є забезпечення найбільш повного поновлення (компенсації) цих прав за рахунок особи / осіб, що спричинили шкоду та на яких згідно із законодавством покладений обов'язок відшкодування шкоди. Екологічна шкода може виявлятися у різних формах: забруднення довкілля, виснаження окремих природних ресурсів, завдання збитків природокористувачам тощо. Екологічна шкода також може бути завдана і внаслідок стихійних лих. Особливість екологічної шкоди полягає у тому, що у більшості випадків така шкода є непоправною або відносно відновлюваною. Екологічна шкода може бути відшкодована такими способами: поновлення майна в натурі (відтворення знищених природних ресурсів); відшкодування збитків, завданих природним компонентам (відновлення природних ресурсів); відшкодування збитків природокористувачу; компенсація витрат, спрямованих на оздоровлення навколишнього природного середовища та поліпшення його якості. Загальні питання про відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням, регулюються ЦК України. Шкода може бути відшкодована у натурі або компенсована у грошовій формі, що забезпечує найбільш повне задоволення інтересів потерпілої сторони, будь то фізична чи юридична особа.

У більшості випадків відшкодування екологічної шкоди зводиться до відшкодування заподіяних збитків. Відшкодування збитків – це встановлена законом цивільно-правова санкція. Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірах. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі (ЦК України). Щодо екологічних правовідносин під «збитками» розуміють майнові втрати, фінансові витрати, неотриманні доходи природокористувачів. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням тощо. Відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням екологічного законодавства, належить до економічних заходів забезпечення охорони довкілля (ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Особливість цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну

навколишньому природному середовищу або природним ресурсам, полягає у тому, що мають бути відшкодовані як майбутні витрати природокористувачів на відновлення відповідних природних ресурсів, так і державні витрати щодо відновлення якості навколишнього природного середовища.

Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням довкілля та погіршенням якості природних ресурсів. Отже, цивільно-правова відповідальність може бути застосована разом з іншими видами юридичної відповідальності. Ця обставина пояснюється тим, що заходи відповідальності у разі застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за своєю юридичною природою є заходами стягнення, а не відшкодування шкоди, хоча в багатьох випадках ці стягнення мають майновий характер (позбавлення премії, штраф, конфіскація).

Доходи від відшкодованих шкоди, збитків, реалізації незаконно добутих природних ресурсів підлягають зарахуванню до державного та місцевих фондів охорони довкілля (ст. 47 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»). Якщо шкоду заподіяно громадянам або суб'єктам колективної власності, вона стягується з відповідачів на їх користь.

Чинне законодавство передбачає судовий та позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди.

Позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди може здійснюватися в добровільному порядку, за допомогою страхування ризику заподіяння екологічної шкоди, а також в адміністративному порядку. В адміністративному порядку відшкодування екологічної шкоди може застосовуватись у випадках техногенних аварій або стихійних лих, шляхом вжиття заходів соціально-економічного захисту населення, яке постраждало внаслідок настання негативних екологічних наслідків.

Визначення розміру шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здійснюється за спеціальними правилами, встановленими екологічним законодавством: згідно з таксами, методиками обчислення розміру шкоди, за допомогою кадастрової оцінки природних ресурсів або, за їх відсутності, за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища з урахуванням понесених збитків, у тому числі упущеної вигоди (не отриманих доходів).

Питання для самоконтролю:

1. Поняття юридичної відповідальності в екологічному законодавстві.
2. Дайте визначення поняттям «екологічний правопорядок» та «екологічне правопорушення».
3. Склад та види екологічних правопорушень.
4. У чому полягають особливості кримінальної відповідальності в екологічній сфері?
5. У чому полягають особливості адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення?

6. У чому полягають особливості дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення?
7. У чому полягають особливості цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері?
8. Форми стягнень за екологічні правопорушення.

Тема 2. Види та обсяги стягнень за порушення правового режиму лісів

Мета: визначити види та обсяги стягнень за порушення лісового законодавства.

- Правові форми і види використання та відтворення лісів.
- Види та склад правопорушень лісового законодавства.
- Юридична відповідальність за правопорушення лісового законодавства.

Основні поняття: ліс, лісовий фонд, загальне використання лісів, спеціальне використання лісів, Лісовий кодекс, правопорушення в галузі охорони, використання й відтворення лісів.

Ліси України є національним багатством, виконують переважно екологічні та естетичні функції, мають обмежене експлуатаційне значення і підлягають державному обліку та охороні.

Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства є Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство України), діяльність якого спрямовується і координується Кабміном України через Мінагрополітики України.

Усі ліси в Україні є власністю держави та незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять *лісовий фонд* України і перебувають під охороною держави. До лісового фонду України належать лісові ділянки, у тому числі полезахисні насадження. До лісового фонду України не належать: зелені насадження у межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), а також окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках.

Лісовими ресурсами є деревина, технічна і лікарська сировина, кормові, харчові та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення та виробництва, а також корисні властивості лісів.

Ліси можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. *Суб'єктами права власності* на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи. Право користування лісами здійснюється у порядку *постійного* та *тимчасового* користування.

Ліси України відповідно до ЛК України поділяються на такі категорії:

- *захисні ліси* виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції;
- *рекреаційно-оздоровчі ліси* виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції;
- *ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення* виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції;
- *експлуатаційні ліси*.

Використання лісових ресурсів може здійснюватися у порядку загального та спеціального використання.

Загальне лісокористування полягає у вільному перебуванні та безоплатному збиранні у лісах для власного споживання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо, норми збору яких встановлюються органами виконавчої влади. Громадяни під час здійснення загального використання лісових ресурсів зобов'язані виконувати вимоги пожежної безпеки у лісах, користуватися лісовими ресурсами способами і в обсягах, що не завдають шкоди їх відтворенню, не погіршують санітарного стану лісів.

У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів: заготівля деревини; заготівля другорядних лісових матеріалів; побічні лісові користування; використання корисних властивостей лісів.

Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється у межах спеціально відведених лісових ділянок.

Спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, є платним. Відповідно до Податкового кодексу України, платниками збору за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі. Ставки збору, встановлені пунктами 331.1 та 331.2 статті 331 Податкового кодексу.

Порушеннями лісового законодавства є:

- незаконне вирубування та пошкодження дерев і чагарників;
- знищення або пошкодження лісу внаслідок підпалу порушення вимог пожежної безпеки у лісах;
- знищення або пошкодження лісу;
- порушенні вимог щодо ведення лісового господарства;
- розкорчовуванні лісових ділянок і використанні їх не за призначенням;
- самовільна заготівля або порушенні правил заготівлі лісових ресурсів;
- невнесенні плати за використання лісових ресурсів у встановлені строки;
- невиконанні приписів державної лісової охорони та органів виконавчої влади, які здійснюють державний контроль за додержанням законодавства у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- інші встановлені законодавством правопорушення.

Відповідно до ст. 105 ЛК України порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність.

Сутність *цивільно-правової відповідальності* полягає в обов'язку фізичних та юридичних осіб відшкодувати шкоду, заподіяну лісу внаслідок порушення лісового законодавства. Це пов'язано з широким застосуванням при обчисленні шкоди таксового та витратного методів, які є об'єктом регулювання лісового законодавства.

Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству стосуються: незаконного вирубування та пошкодження дерев і чагарників; знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву; самовільної заготівлі сіна та випасання худоби на лісових ділянках;

пошкодження сіножатей, пасовищ і ріллі на землях лісогосподарського призначення; порушення правил заготівлі лісової підстилки, технічно-лікарської сировини, горіхів, грибів, ягід тощо.

Майнова (таксова) відповідальність за шкоду, заподіяну лісовим рослинам, занесеним до Червоної книги України, визначається постановою Кабінету Міністрів України № 1030 від 07.11.12. Особливістю цієї відповідальності є встановлення значних розмірів майнових стягнень.

Відшкодування шкоди застосовується до винних осіб незалежно від того, несуть вони адміністративну або кримінальну відповідальність чи ні.

Підставою для притягнення винних осіб у порушенні вимог лісового законодавства до **адміністративної відповідальності** є адміністративне правопорушення, передбачене Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Усі адміністративні правопорушення у цій галузі умовно можна поділити на кілька груп:

1. *проступки, спрямовані на порушення права державної власності на ліси* (ст. 49, 63, 64, 65, 912 КУпАП);
2. *знищення або пошкодження* (ст. 65¹, 66, 77, 77¹ КУпАП);
3. *порушення правил використання лісових ресурсів* (ст. 67, 69, 70, 72, 73 КУпАП);
4. *порушення правил та інструкцій з відновлення, поліпшення стану і породного складу лісів, підвищення їх продуктивності, а також знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду відмежувальних знаків у лісах* (ст. 68, 71, 75 КУпАП).

На винних у порушенні лісового законодавства накладаються такі види адміністративних стягнень: штрафи, конфіскація незаконно добутого, об'єктів, знарядь і засобів вчинення правопорушення.

Притягати до адміністративної відповідальності та накладати адміністративні стягнення за порушення чинного законодавства відповідно до статті 241 КУпАП уповноважені Держлісагентство (ст. 241) та органи Мінприроди України.

Кримінальна відповідальність передбачена за злочини у галузі лісокористування та охорони лісів (ст. 245, 246 ККУ).

На винних у порушенні лісового законодавства накладаються такі види стягнень: штрафи, конфіскація незаконно добутого, арешт, обмеження волі, позбавлення волі.

Дисциплінарна відповідальність у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів настає для керівників та працівників лісогосподарських підприємств, установ, організацій за порушення встановлених правил використання лісових ресурсів, які вони зобов'язані виконувати в межах посадових повноважень. Застосування дисциплінарної відповідальності здійснюється в порядку, передбаченому Кодексом законів про працю України.

Питання для самоконтролю:

1. Окресліть поняття лісового права.
2. Дайте характеристику джерел лісового законодавства.
3. Назвіть правопорушення лісового законодавства.
4. У чому полягають особливості юридичної відповідальності за порушення правового режиму лісів?
5. У чому полягають особливості цивільно-правової відповідальності за порушення лісового законодавства?

Тема 3. Види та обсяги стягнень за порушення правового режиму рослинного світу

Мета: визначити види та обсяги стягнень за порушення правового режиму рослинного світу.

- Правові форми і види використання та відтворення рослинних ресурсів.
- Види та склад правопорушень правового режиму рослинного світу.
- Юридична відповідальність за правопорушення режиму рослинного світу.

Основні поняття: рослинний світ, об'єкти рослинного світу, загальне використання об'єктів рослинного світу, спеціальне використання об'єктів рослинного світу, моніторинг рослинного світу, правопорушення в галузі охорони, використання й відтворення рослин.

У законодавстві України **рослинний світ** визначається як сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території.

Більшість питань власності щодо рослинного світу врегульовані Цивільним кодексом України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими законами.

Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі охорони та використання рослинного світу є Мінприроди України.

Правовий режим рослинного світу поділяється на дві групи. Перша група правових відносин у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу, який існує у вільному природному стані, регулюється КУпАП, ККУ, ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ», іншими нормативно-правовими актами.

Друга група правових відносин у сфері охорони, використання та відтворення рослин та багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення регулюється ЗУ «Про захист рослин», «Про карантин рослин», «Про пестициди і агрохімікати» та іншими нормативно-правовими актами.

Об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням для потреб виробництва та інших потреб, вважаються природними рослинними ресурсами. Вони поділяються за своєю екологічною, господарською, науковою, оздоровчою, рекреаційною цінністю та іншими ознаками на природні рослинні ресурси *загальнодержавного та місцевого значення* (ст. 4 ЗУ «Про рослинний світ»).

До *рослинних ресурсів загальнодержавного значення* належать:

- об'єкти рослинного світу;

- лісові ресурси державного значення;
- рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України;
- рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України.

До природних рослинних ресурсів *місцевого значення* відносяться дикорослі та інші судинні рослини несільськогосподарського призначення, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, не віднесені до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення.

Використання природних рослинних ресурсів в Україні відповідно до ст. 8 ЗУ «Про рослинний світ» здійснюється у двох основних формах: у порядку загального та спеціального використання.

У порядку *загального* використання природних рослинних ресурсів (ст. 9 ЗУ «Про рослинний світ») громадяни можуть збирати лікарську і технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти для задоволення власних потреб, а також використовувати ці ресурси в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях. У той же час забороняється збирання у порядку загального використання дикорослих рослин, віднесених до переліку наркотиковмісних рослин, їх плодів, насіння, післяжнивних залишків, відходів сировини тощо. Забороняється також торгівля лікарськими і декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними в порядку загального користування природних рослинних ресурсів.

Загальне використання природних рослинних ресурсів може бути обмежене місцевими органами влади, а також спеціально вповноваженими органами виконавчої влади, наприклад, у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності тощо.

Загальне використання природних рослинних ресурсів на всій території України здійснюється безкоштовно.

Відповідно до вимог чинного законодавства можуть здійснюватись такі *види спеціального використання природних рослинних ресурсів* (ст. 10 ЗУ «Про рослинний світ»):

- збирання лікарських рослин;
- заготівля деревини під час рубок головного користування;
- заготівля живиці;
- заготівля кори, деревної зелені, деревних соків тощо;
- збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, лісової підстилки, очерету тощо;
- заготівля сіна;
- випасання худоби.

Особливість здійснення спеціального використання природних рослинних ресурсів полягає у тому, що воно є платним і здійснюється у межах встановлених у дозволах лімітів їх використання.

Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням природних запасів, поширення, цінності, можливості відтворення, продуктивності цих ресурсів.

Відповідно до законодавства використання природних рослинних ресурсів з природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно-освітньою та виховною метою здійснюється в порядку загального використання.

Використання природних рослинних ресурсів для потреб мисливського та рибного господарства здійснюється з урахуванням вимог ЗУ «Про рослинний світ», а також земельного, водного законодавства та нормативно-правових актів з питань ведення мисливського та рибного господарств.

Охорона рослинного світу здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, власниками та користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, а також користувачами природних рослинних ресурсів.

Охорона рослинного світу здійснюється шляхом:

- встановлення норм і правил використання, охорони та відтворення рослинного світу;
- заборони та обмеження використання рослинних ресурсів;
- створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- занесення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення рослин і рослинних угруповань до Червоної та Зеленої книг України;
- встановлення державного обліку, інформування та контролю за охороною, використанням і відтворенням рослинного світу;
- встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ та здійснення інших заходів.

Важливою формою охорони рослинного світу є охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин та типових природних рослинних угруповань. Відповідно до Закону України «Про рослинний світ» рідкісні та зникаючі види рослин підлягають особливій охороні та заносяться до Червоної книги України. Види рослин, які не занесені до Червоної книги України, але є рідкісними та зникаючими на території певної адміністративно-територіальної одиниці можуть заноситися до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на цих територіях. Перелік та Положення про нього затверджуються відповідними обласними та міськими радами.

Охороні на всій території України підлягають також рідкісні та зникаючі типові природні рослинні угруповання, що занесені до Зеленої книги України.

Важливим напрямом державного регулювання правового режиму рослинного світу є державний облік, кадастр і моніторинг рослинного світу, контроль у галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу.

Під порушенням законодавства про рослинний світ слід розуміти протиправну дію, яка завдає шкоди його об'єктам або спрямована проти встановленого порядку використання об'єктів рослинного світу.

Особи, винні у порушенні законодавства про рослинний світ, можуть притягуватися до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності.

До порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу ЗУ «Про рослинний світ» віднесені такі види правопорушень:

- самовільне спеціальне використання природних рослинних ресурсів;
- порушення правил загального використання природних рослинних ресурсів;
- протиправне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу;
- порушення вимог щодо охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;
- реалізація лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів та ряд інших.

Цивільно-правова відповідальність полягає в обов'язку фізичних та юридичних осіб відшкодувати шкоду, що пов'язано із застосуванням таксового та витратного методів. Ще одну групу порушень законодавства про рослинний світ, за які передбачена цивільно-правова відповідальність, становлять порушення права державної власності на рослинний світ.

До **адміністративної відповідальності** можуть бути притягнені громадяни або посадові особи у випадках, передбачених КУпАП.

Адміністративна відповідальність передбачена за такі порушення законодавства про рослинний світ: самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків; виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів рослинного світу, а також збут незаконно добутої продукції; незаконне вивезення з України або ввезення на її територію об'єктів рослинного світу, в тому числі ботанічних колекцій; порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку ботанічних колекцій та торгівля ними; порушення вимог щодо охорони видів рослин, знесених до Червоної книги України тощо. Також передбачена адміністративна відповідальність за порушення законодавства про захист рослин.

На винних у порушенні законодавства про рослинний світ накладаються такі види адміністративних стягнень: штрафи, конфіскація незаконно добутого, об'єктів, знарядь і засобів вчинення правопорушення.

Розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення, зокрема в галузі використання, відтворення та охорони рослинного світу мають право представники органів Мінприроди України (ст. 255 КУпАП).

Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про захист рослин передбачена ст. 247 ККУ. На винних у порушенні чинного законодавства накладаються такі види стягнень: штрафи, громадські роботи, обмеження волі.

Дисциплінарна відповідальність є одним із засобів впливу на осіб, для яких дії з охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення природних рослинних ресурсів є

посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень за відповідні порушення передбачені Кодексом законів про працю України.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте поняття рослинного світу як об'єкта правового регулювання.
2. Назвіть основні джерела законодавства про рослинний світ.
3. Які основні форми та види використання та охорони рослинного світу Ви знаєте?
4. Які органи здійснюють управління та контроль у галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу?
5. У чому полягають особливості юридичної відповідальності за порушення правового режиму рослинного світу?

Тема 4. Види та обсяги стягнень за правопорушення правового режиму тваринного світу

Мета: визначити види та обсяги стягнень за порушення правового режиму тваринного світу.

- Правові форми і види використання та відтворення ресурсів тваринного світу.
- Види та склад порушень правового режиму тваринного світу.
- Юридична відповідальність за порушення правового режиму тваринного світу.

Основні поняття: тваринний світ; об'єкти тваринного світу; фауністичне законодавство; види використання об'єктів тваринного світу; охорона тваринного світу; моніторинг тваринного світу; правопорушення законодавства про тваринний світ.

Тваринний світ є одним із основних компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення та виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також базою для одержання промислової та лікарської сировини.

Законодавство України про охорону, використання та відтворення тваринного світу є складовою частиною природоресурсного законодавства, завданням якого є регулювання відносин у галузі охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу; збереження та поліпшення середовища існування диких тварин; забезпечення умов збереження всього видового і популяційного різноманіття тварин.

Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі охорони та використання тваринного світу є Мінприроди України.

Відповідно до законодавства України об'єктами тваринного світу, які підлягають охороні, є:

- дикі тварини – хребетні та безхребетні в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку, які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;
- частини диких тварин (роги, шкіра тощо);
- продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Також, охороні підлягають нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інші сховища та споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції.

До об'єктів тваринного світу не належать сільськогосподарські, свійські тварини та залишки викопних тварин. Вони є майном, яке належить на праві власності державним, кооперативним, громадським організаціям, громадянам.

Об'єкти тваринного світу в Україні можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

Дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, які перебувають у державній, комунальній або приватній власності і визнані об'єктами загальнодержавного значення, належать до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Використання об'єктів тваринного світу здійснюється на підставі права власності і права користування. *Загальне використання* тваринного світу

безкоштовне та здійснюється без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства у водоймах загального користування).

Також в порядку загального використання тваринного світу здійснюється користування корисними властивостями життєдіяльності тварин (наприклад, запилювачів рослин), використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях. Під час здійснення загального використання тваринного світу забороняється знищення тварин, руйнування їх сховищ та інших споруд, порушення та погіршення умов мешкання.

До *спеціального використання*, яке має свою специфіку, належать усі види користування тваринним світом (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського та спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища.

Спеціальне використання об'єктів тваринного світу здійснюється лише за *відповідними дозволами чи іншими документами*, що видаються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та є офіційними документами, що засвідчують право осіб на використання конкретних видів (виду) тварин у межах наданих лімітів.

Дозволи видаються на підставі затверджених належним чином лімітів граничного використання тварин, тобто науково обґрунтованих обсягів можливого вилучення диких тварин з природного середовища. Умови та порядок затвердження лімітів і одержання відповідних дозволів визначаються Порядком видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення (дали Порядок). Згідно з Порядком щорічно за поданням відповідних державних органів галузевого управління природокористуванням Мінприроди затверджує ліміти використання:

- рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення за поданням Держрибагентства України Мінагрополітики України;
- ліцензійних та цінних хутрових тварин мисливських видів за поданням Держлісагентства України;
- використання немисливських тварин по кожному їх виду за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, департаментів екології та природних ресурсів обласних державних адміністрацій;
- тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України, за зверненнями зацікавлених установ.

Затвержені ліміти використання об'єктів тваринного світу доводяться до відома обласних державних адміністрацій та природокористувачів для видачі й отримання відповідних дозволів.

За спеціальне використання об'єктів тваринного світу справляється збір, зокрема за:

- мисливство;
- рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин;
- використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності;
- добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі;
- використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях у разі їх вилучення з природного середовища з метою отримання прибутку.

Порядок справляння та розміри збору за спеціальне використання об'єктів тваринного світу встановлюються Кабміном України.

Розмір збору встановлюється залежно від виду (групи видів) тварин, мети та обсягів їх використання, поширення та цінності, з урахуванням якості та продуктивності території та інших екологічних і економічних факторів.

Спеціальне використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях (якщо це не пов'язане з отриманням прибутку), із метою відтворення тваринного світу, порятунку диких тварин, які зазнають лиха, регулювання чисельності диких тварин в інтересах охорони здоров'я населення і відвернення заповідання шкоди природному середовищу, господарській та іншій діяльності, а також регулювання чисельності хижих і шкідливих тварин у порядку ведення мисливського та рибного господарства здійснюється без справляння збору.

Користувачі об'єктами тваринного світу, крім загальних прав і обов'язків, властивих усім природокористувачам, мають певні права і обов'язки, які обумовлені конкретним видом відповідного права.

Права користувачів стосовно використання об'єктів тваринного світу можуть бути обмежені у передбачених законодавством випадках, зокрема у суспільних інтересах та інтересах інших природокористувачів або якщо того вимагає необхідність охорони тваринного світу.

Користувачі зобов'язані:

- додержуватися встановлених правил, норм, лімітів і строків щодо об'єкта користування;
- використовувати тваринний світ способами, що забезпечують стале користування і збереження біологічного різноманіття тварин;
- своєчасно вносити збір за спеціальне використання тваринного світу;
- сприяти діяльності органів державного екологічного контролю.

Окрім наведених користувачі можуть мати й інші, більш специфічні обов'язки, що зумовлені конкретним видом використання тваринного світу.

Право спеціального використання може бути припинено на умовах і підставах, передбачених законодавством.

Державний контроль у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу здійснюється Кабміном України, Мінприроди України, місцевими органами державної виконавчої влади, іншими державними

органами, а також органами місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства.

Порушення законодавства у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу тягне за собою адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність відповідно до закону.

Адміністративна відповідальність настає за адміністративне правопорушення (проступок), тобто порушення встановленого правопорядку в галузі охорони та використання тваринного світу.

Усі адміністративні правопорушення, передбачені статтями 50, 76, 85, 85¹, 86¹, 87, 88, 88¹, 88², 89, 90, 91² КпАП України.

Основними видами адміністративних стягнень є: штраф; конфіскація незаконно добутих об'єктів тваринного світу, знарядь і засобів учинення правопорушення.

Розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення, зокрема в галузі використання, відтворення та охорони тваринного світу мають право представники органів Мінприроди України (ст. 255 КУпАП).

Відповідно до ККУ **кримінальна відповідальність** встановлена за порушення правового режиму тваринного світу, наприклад порушення правил екологічної безпеки, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, зокрема для тваринного світу; приховування або перекручення відомостей про екологічний стан, який негативно впливає на тваринний світ; забруднення або псування земель, якщо це спричинило тяжкі наслідки для тваринного світу; порушення ветеринарних правил; проектування чи експлуатацію споруд без систем захисту довкілля, якщо таке створило небезпеку тяжких екологічних аварій або екологічних катастроф, загибель або масове захворювання населення або тяжкі наслідки для тваринного світу тощо.

До винних осіб застосовуються штрафи, обмеження та позбавлення волі, конфіскація знарядь і засобів полювання чи промислу та всього добутого.

Цивільно-правова відповідальність. Притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності не звільняє їх від відшкодування збитків, заподіяних ними внаслідок порушення законодавства у галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу. Для цього виду відповідальності характерне те, що розмір шкоди, як правило, визначений фауністичним законодавством у вигляді такс, спеціальних методик, розроблених і затверджених спеціально уповноваженими державними органами. У випадках, коли розмір відшкодування збитків не визначений спеціальним законодавством про охорону тваринного світу, застосовуються статті 1166, 192 ЦК України.

Крім відшкодування збитків, незаконно добуті об'єкти тваринного світу підлягають вилученню у правопорушника та передачі для реалізації торговельним або заготівельним організаціям.

За неможливості вилучення незаконно добутого порушник відшкодовує його вартість, яка обчислюється виходячи з ринкових цін.

Дисциплінарна відповідальність у цій галузі не має особливостей і застосовується на загальних підставах, передбачених Кодексом законів про працю України.

Питання для самоконтролю

1. Окреслите поняття правового режиму тваринного світу.
2. Дайте характеристику тваринному світу як об'єкту правового регулювання.
3. Дайте характеристику джерелам законодавства України про тваринний світ.
4. У чому полягають особливості загального та спеціального використання тваринного світу?
5. У чому полягають особливості юридичної відповідальності за порушення правового режиму тваринного світу?

Тема 5. Види та обсяги стягнень за правопорушень законодавства у галузі мисливського господарства та полювання

Мета: визначити види та обсяги стягнень за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання.

- Правові форми та види використання і відтворення мисливських ресурсів.
- Види та склад правопорушень законодавства у галузі мисливського господарства та полювання.
- Юридична відповідальність за правопорушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання.

Основні поняття: мисливські ресурси, мисливське господарство; полювання; документи на право полювання; строки полювання; види правопорушень склад правопорушень законодавства у галузі мисливського господарства та полювання, відшкодування збитків, притягнення до відповідальності.

Мисливство – це вид спеціального використання тваринного світу, яке здійснюється шляхом добування диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь, та які можуть бути об'єктами полювання.

Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі мисливського господарства є Держлісагентство України, діяльність якого спрямовується і координується Кабміном України через Мінагрополітики України.

Правове регулювання відносин щодо ведення мисливського господарства та полювання забезпечується кодексами України, ЗУ «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», нормативними актами Кабміну, Мінприроди, Держлісагентства України тощо.

Мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі в межах території України, є об'єктом права власності Українського народу та належать до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Мисливські тварини, у тому числі вилучені з природного середовища в установленому порядку, розведені в неволі, напіввільних умовах або набуті іншим законним шляхом можуть бути передані у комунальну чи приватну власність юридичних і фізичних осіб.

За використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення з користувачів мисливських угідь справляється збір, розмір якого встановлюється для окремих видів (груп видів) тварин залежно від їх поширення, чисельності, відтворювальної здатності та обсягу добування.

У випадках селекційного та вибіркового діагностичного відстрілу мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, відстрілу та відлову хижих та шкідливих тварин, добування мисливських тварин з науковою метою або для переселення, добування тварин, які не перебувають у державній власності збір за використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення не справляється.

Відповідно до ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» мисливство здійснюють юридичні та фізичні особи (користувачі), які ведуть мисливське господарство. *Мисливське господарство* – це організаційно-господарська система раціонального природокористування, основними завданнями якої є охорона, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського спорту та мисливського собаківництва.

Мисливське господарство ведеться в межах *мисливських угідь*. Мисливські угіддя – це ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини та які можуть бути використані для ведення мисливського господарства. До мисливських угідь не належать території, на яких хоч і перебувають мисливські види тварин, проте їх функціональне призначення не сумісне із веденням мисливства, зокрема території населених пунктів і зони навколо них; території та об'єкти природно-заповідного фонду України; оздоровчо-лікувальні, рекреаційні території.

Умови ведення мисливського господарства визначаються у договорі, який укладається між центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і користувачами мисливських угідь.

Мисливські угіддя для ведення мисливського господарства надаються у користування обласними радами за поданням центрального органу виконавчої влади, погодженим із обласними державними адміністраціями, а також власниками або користувачами земельних ділянок.

На користувачів мисливських угідь покладено відповідальність за проведення упорядкування мисливських угідь, правильне використання державного мисливського фонду, реєстрацію мисливців, що беруть участь у полюванні, проведення обліків дичини та здобичі мисливців, проведення комплексу біотехнічних заходів.

Користування мисливськими угіддями є платним. Розмір та порядок внесення плати за користування мисливськими угіддями визначаються у

договорі між користувачем мисливських угідь та власником або постійним користувачем земельних ділянок, на яких знаходяться ці угіддя.

Однією з основних форм користування державним мисливським фондом є полювання з метою отримання продукції полювання та мисливських трофеїв.

Для громадян України документами на право полювання є:

- посвідчення мисливця;
- щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита;
- дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на діагностичний та селекційний відстріл тощо);
- відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю у разі її використання;
- паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів у разі їх використання під час полювання.

Зазначені документи мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання і пред'являти їх на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання.

Розмір державного мита, а також порядок стягнення платежів за видачу посвідчення мисливця та щорічної контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у галузі лісового та мисливського господарства, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики у порядку, передбаченому законодавством.

Іноземці можуть здійснювати полювання на території України. Документи на право полювання, видані відповідними органами інших держав, чинні на території України. Порядок і умови організації та здійснення полювання, розміри плати за нього визначаються відповідними договорами, що укладаються між іноземцями або юридичними особами, які організують для них полювання, та користувачами мисливських угідь на підставі правил, встановлених Держлісагентством України.

Полювання в Україні здійснюється відповідно до визначених ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» способів та в установлені строки.

Полювання здійснюється відповідно до лімітів використання мисливських тварин та норм відстрілу звірів і птахів, які затверджуються на кожен мисливський сезон Мінприроди України за поданням Держлісагентства України на підставі пропозицій користувачів мисливських угідь, погоджених з місцевими органами Мінприроди та Держлісагентства України.

Порушення законодавства України про тваринний світ тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність. Основою для застосування таких видів юридичної відповідальності є правопорушення в цій галузі, перелік яких визначено

кодексами України, ст. 63 ЗУ «Про тваринний світ» та ст. 42 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання».

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання передбачена КУпАП, зокрема ст. 50, 76, 85, 85¹, 87, 88, 88¹, 88, 89, 90. Основними видами адміністративних стягнень за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання є: штраф; конфіскація незаконно добутих об'єктів тваринного світу, рушниць та інших знарядь і засобів учинення правопорушення, які є особистою власністю порушника; позбавлення права полювання з конфіскацією мисливської зброї.

Притягнення порушників до відповідальності не звільняє їх від обов'язку відшкодувати збитки, завдані внаслідок порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання.

Розглядати справи про адміністративні правопорушення у галузі мисливського господарства та полювання та накладати адміністративні стягнення уповноважені органи Мінприроди та Держлісагентства України (ст. 255 КУпАП).

ККУ передбачає ряд складів злочинів у галузі мисливського господарства та полювання. Зокрема, відповідно до ст. 248 до **кримінально караних** злочинів відноситься незаконне полювання, що завдало значної шкоди, або полювання на заборонених звірів і птахів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. До винних осіб застосовуються штрафи, обмеження та позбавлення волі, конфіскація знарядь і засобів полювання та всього добутого.

Цивільно-правова відповідальність за збитки, завдані порушеннями у галузі мисливського господарства та полювання, застосовується за загальними нормами цивільного права. Розмір відшкодування шкоди обчислюється за спеціальними таксами, критеріями та методиками, які розроблені та затверджені спеціально уповноваженими державними органами.

Дисциплінарна відповідальність у галузі мисливського господарства та полювання застосовується на загальних підставах, передбачених Кодексом законів про працю України.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає правове регулювання мисливського господарства та полювання?
2. Надайте визначення поняттям «мисливство», «мисливські угіддя» та «полювання».
3. У чому полягають особливості спеціального використання мисливських тварин?
4. Зміст правопорушень у галузі мисливського господарства та полювання.
5. У чому полягають особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання?

Тема 6. Види та обсяги стягнень за правопорушення законодавства у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів

Мета: визначити види та обсяги стягнень за порушення законодавства у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів.

- Правові форми та види використання та відтворення рибних ресурсів.
- Види та склад правопорушень законодавства у галузі рибного господарства, промислового рибальства та охорони водних біоресурсів.
- Юридична відповідальність за порушення законодавства у галузі рибного господарства та використання рибних ресурсів.

Основні поняття: рибні ресурси, водні біоресурси, рибальство, любительське рибальство, спортивне рибальство, промислове рибальство, порядок здійснення любительського та спортивного рибальства, правила промислового рибальства, спеціальне використання рибних ресурсів, збір за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів.

Рибальство це ловля риби як промисел або різновид відпочинку. Промислове рибальство це вид господарської діяльності, що використовує природні ресурси (рибні та інші водні живі біоресурси) Світового океану, морів, озер, річок, водосховищ. На території України може здійснюватися промислове, любительське і спортивне рибальство.

Правове регулювання відносин у галузі рибного господарства, промислового рибальства та охорони водних біоресурсів здійснюється відповідно до Кодексів України, ЗУ «Про тваринний світ», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України», «Правил промислового рибальства в басейні Чорного моря», «Правил любительського і спортивного рибальства», «Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства» та інших нормативних актів.

Водні біоресурси, що знаходяться у внутрішніх водоймах, територіальному морі, у виключній (морській) економічній зоні України, на континентальному шельфі, є об'єктами права власності Українського народу.

Водні біоресурси можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Не можуть передаватися у приватну власність водні біоресурси з числа видів, що становлять особливу природоохоронну, наукову та естетичну цінність, а також види, занесені до Червоної книги України.

З погляду підстав виникнення рибальство поділяють на загальне та спеціальне. У порядку *загального використання* громадянам дозволяється безоплатне любительське і спортивне рибальство для особистого споживання (без права реалізації) у водних об'єктах загального користування у межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову і за умови додержання встановлених правил рибальства і водокористування.

У порядку спеціального використання водних живих ресурсів здійснюються:

- промислове рибальство;

- вилов водних біоресурсів у науково-дослідних, науково-промислових, дослідно-конструкторських цілях, а також з метою з'ясування їх санітарно-епідеміологічного стану;
- контрольний вилов водних біоресурсів для визначення їх стану та запасів;
- меліоративний вилов водних біоресурсів з метою формування їх оптимального видового та вікового складу;
- вилов водних біоресурсів з метою отримання біологічного матеріалу для штучного відтворення їх запасів та здійснення аквакультури;
- любительське і спортивне рибальство у водних об'єктах загального користування, що перевищує встановлені обсяги безоплатного вилову.

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється у внутрішніх рибогосподарських водоймах та їх частинах, внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, а у відкритому морі та у виключних економічних зонах іноземних держав – відповідно до умов міжнародних договорів України або законодавства іноземних держав.

Водні біоресурси, вилучені в порядку спеціального використання, є власністю користувачів з моменту, коли вони потрапили до знарядь вилову.

Використання водних біоресурсів, які перебувають у межах ізольованих природних або штучно створених водоймах, що надані у користування для потреб аквакультури, не належить до спеціального використання і здійснюється в порядку, визначеному власниками цих водних біоресурсів.

З метою вивчення, охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, отримання різноманітних видів харчової, кормової, технічної та медичної продукції здійснюється ведення самостійної галузі народного господарства – *рибного господарства*.

Функціонування рибного господарства забезпечують суб'єкти рибного господарства, а також технологічно пов'язані з ними підприємства та організації чи інші підприємства, які забезпечують діяльність та розвиток галузі (морські рибні порти, галузеві навчальні заклади, навчально-тренажерні центри, науково-дослідні, проектно-конструкторські підприємства та організації, суднобудівні, судноремонтні заводи, селекційні центри, спеціалізовані лабораторії тощо).

Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі рибного господарства є Державне агентство рибного господарства України (Держрибагентство України), діяльність якого спрямовується і координується Кабміном через Мінагрополітики України.

Порушення законодавства у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів тягнуть за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів передбачена статтями 50, 85, 86¹, 91², 188⁵ КпАП України.

Основними видами адміністративних стягнень є: штрафи; конфіскація незаконно добутих об'єктів та знарядь і засобів учинення правопорушення, які є особистою власністю порушника; позбавлення права полювання на термін до трьох років з конфіскацією мисливської зброї.

Розглядати справи про адміністративні правопорушення у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів уповноважені посадові особи Держрибагентства та Мінприроди України, а також інших уповноважених органів центральної виконавчої влади у межах своїх повноважень.

ККУ передбачає склад *кримінальних злочинів* у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів, зокрема незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250), порушення середовища перебування рибних запасів морських ссавців і водних безхребетних (живих ресурсів моря) у межах континентального шельфу України (ст. 244); порушення ветеринарних правил (ст. 251) та інші.

До винних осіб застосовуються штрафи, обмеження та позбавлення волі, конфіскація знарядь і засобів лову чи промислу та всього добутого.

Цивільно-правова відповідальність за збитки, завдані порушеннями у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів, застосовується за загальними нормами цивільного права. Розмір відшкодування шкоди обчислюється за спеціальними таксами, критеріями та методиками, які розроблені та затверджені спеціально уповноваженими державними органами.

Дисциплінарна відповідальність у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів застосовується на загальних підставах, передбачених Кодексом законів про працю України.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає правове регулювання рибного господарства та рибальства?
2. Види загального та спеціального використання рибних та інших водних живих ресурсів.
3. У чому полягають особливості промислового рибальства?
4. У чому полягають особливості любительського та спортивного рибальства?
5. У чому полягають особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у галузі рибного господарства, рибальства та охорони водних біоресурсів?

Тема 7. Види та обсяги стягнень за правопорушення природоохоронного законодавства

***Мета:** визначити види та обсяги стягнень за порушення природоохоронного законодавства.*

- Види територій та об'єктів заповідного та іншого природоохоронного призначення.
- Види та склад правопорушень природоохоронного законодавства.
- Юридична відповідальність за порушення природоохоронного законодавства.

***Основні поняття:** природно-заповідний фонд, природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, дендрологічні парки, курортні та лікувально-оздоровчі території, рекреаційні території, рідкісні види, зникаючі види, Червона книга України, Зелена книга України, види правопорушень природоохоронного законодавства, склад правопорушень природоохоронного законодавства.*

З метою забезпечення сприятливої екологічної обстановки, запобігання та стабілізації негативних природних процесів та явищ в Україні під особливу охорону природні беруться території та об'єкти, які мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси. Такі території складають єдину систему, яка включає об'єкти природно-заповідного фонду, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи об'єктів і територій. Це найбільш цінні з природоохоронної, екологічної, наукової, естетичної, рекреаційної точок зору природні території та акваторії, яким внаслідок їх унікальності чи типовості державою надається особливий охоронний правовий статус.

Правове регулювання відносин у природоохоронній галузі здійснюється відповідно до спеціального ЗУ «Про природно-заповідний фонд України, а також Кодексів України, ЗУ «Про охорону навколишнього природнього середовища», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України» та інших нормативно-правових актів.

Території та об'єкти заповідного та іншого природоохоронного призначення використовуються з природоохоронною, науково-дослідною, освітньо-виховною, рекреаційною, лікувально-оздоровчою метою, а також для потреб моніторингу навколишнього середовища. Право користування певними територіями та об'єкти заповідного та іншого природоохоронного призначення більш детально визначається у відповідних положеннях щодо цих територій.

Право власності на території та об'єкти заповідного та іншого природоохоронного призначення набувається та реалізується відповідно чинного законодавства України.

Віднесення природних територій та об'єктів до тієї чи іншої категорії особливої державної охорони відбувається не стихійно, а з урахуванням науково обґрунтованих нормативів. Для запобігання надмірному антропогенному впливу на земельні угіддя, у тому числі надмірній розораності сільськогосподарських угідь встановлюються оптимальне співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів, а також оптимальне

співвідношення ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах (ст. 33 ЗУ «Про охорону земель»).

Серед типів територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні центральне місце посідає природно-заповідний фонд України.

Природно-заповідний фонд України (ПЗФ) – це ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і економічну цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та фонового моніторингу навколишнього природного середовища, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територією чи об'єктом природно-заповідного фонду України (ст. 61 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, до якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною.

Території та об'єкти ПЗФ, як і інші природні об'єкти та ресурси можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

Використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється відповідно до таких основних принципів: збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду; забезпечення цілісності екосистемних функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду; забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання при створенні на їх землях територій та об'єктів природно-заповідного фонду; забезпечення участі громадян та їх об'єднань у розробленні пропозицій та прийнятті рішень щодо формування, збереження та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду та ін.

Загальною ознакою права користування природно-заповідним фондом є те, що за своїм характером це право обмежене вимогами, які встановлені щодо охорони та відтворення його природних комплексів та об'єктів.

Спеціально уповноваженим органом державного управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду є Мінприроди України та його спеціальні підрозділи на місцях.

Управління природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, дендрологічними та зоологічними парками здійснюється їх спеціальними адміністраціями.

З метою оцінки складу, стану та перспектив розвитку ПЗФ, охорони, ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення усіх зацікавлених інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил ведеться державний кадастр територій та об'єктів ПЗФ.

Особи, винні у порушенні законодавства про ПЗФ можуть бути притягнені до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності відповідно до законодавства України.

Адміністративна відповідальність настає за вчинення винною особою правопорушення, передбаченого ст. 91 КУпАП – здійснення в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду.

Інші статті КУпАП, зокрема 88, 88¹, 88², 90, передбачають адміністративну відповідальність за правопорушення, які пов'язані з охороною біологічних ресурсів, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України. І хоча склади відповідних правопорушень безпосередньо не стосуються природно-заповідних територій, вчинення таких дій на території ПЗФ розцінюється як обтяжуюча обставина.

Основними видами адміністративних стягнень є: штрафи; конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів чи без такої.

Розглядати справи про адміністративні правопорушення законодавства про ПЗФ уповноважені посадові особи Мінприроди України, а також інших уповноважених органів центральної виконавчої влади у межах своїх повноважень.

За найбільш тяжкі правопорушення, що містять ознаки складу злочину передбаченого однією із статей ККУ, винні особи притягуються до *кримінальної відповідальності*. Відповідно до статті 252 ККУ умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду тягне за собою накладання на винних штрафу або позбавлення волі.

Інші статті ККУ, зокрема 245, 246, 247, 248, 249 передбачають кримінальну відповідальність за незаконне полювання, незаконну порубка лісу, правопорушення, які пов'язані з охороною, використанням та відтворенням біологічних ресурсів, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України тощо. І хоча склади відповідних правопорушень безпосередньо не стосуються природно-заповідних територій, вчинення таких дій на території ПЗФ розцінюється як обтяжуюча обставина.

Практично завжди при вчиненні порушення законодавства про ПЗФ заподіюється майнова шкода природним об'єктам, природним комплексам чи природним умовам. Обов'язок відшкодувати цю шкоду, який покладається на винну особу, має ряд відмінностей, які полягають в особливостях самого об'єкта посягання, методів обчислення розміру заподіяної шкоди та її стягнення.

Відповідно до ст. 69 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» заподіяна шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення.

Ще однією особливістю застосування майнової відповідальності є визначення розмірів шкоди на основі кадастрової еколого-економічної оцінки віднесених до складу ПЗФ територій та об'єктів, що проводиться відповідно до ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» та спеціальних такс.

Розмір відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України, обчислюється уповноваженими посадовими особами Мінприроди України і його органів на місцях, заповідників, національних природних парків та інших природоохоронних установ, підприємств, установ та організацій, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ, а також інших спеціально уповноважених органів, яким надано право накладати адміністративні стягнення.

Законодавство про ПЗФ передбачає можливість настання майнової відповідальності «без вини». Обов'язок компенсувати шкоду, заподіяну територіям та об'єктам ПЗФ, у цьому випадку покладається на осіб, які володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, якщо вони не доведуть, що така шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій інших осіб.

До дисциплінарної відповідальності можуть притягатись особи (зокрема, працівників служби охорони ПЗФ, лісової охорони, рибоохорони та інші) винні в невиконанні або неналежному виконанні своїх трудових обов'язків, пов'язаних зі здійсненням природоохоронних заходів у сфері охорони, збереження та відтворення територій та об'єктів ПЗФ.

Види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення регулюються Кодексом законів про працю України. Згідно зі ст. 147 Кодексу до порушників трудової дисципліни, винних у невиконанні своїх трудових обов'язків, може бути застосовано один з двох заходів стягнення: догана або звільнення з роботи. Для окремих категорій працівників певними статутами та положеннями можуть передбачатись також інші дисциплінарні стягнення.

Одним із типів територій, що підлягають в Україні особливій державній охороні, є **курортні та лікувально-оздоровчі території**. Відповідно до ст. 62 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей. З метою охорони природних якостей та лікувальних факторів курортних зон, запобігання їх псуванню, забрудненню і виснаженню встановлюються округи їх санітарної охорони.

В межах курортних і лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан території, що підлягає особливій охороні.

Більш детально питання правового статусу, охоронного режиму, організації функціонального зонування їх територій, управління ними, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, використання і охорони, а також інші аспекти регулювання відносин стосовно цих об'єктів визначені ЗУ «Про курорти».

Зважаючи на особливу цінність земель курортних територій, законодавством встановлені для них підвищені ставки земельного податку

Особи, винні в порушенні вимог законодавства про курорти, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Вчинення порушень вимог законодавства про курорти є підставою для застосування норм юридичної відповідальності загального характеру у зв'язку з тим, що ні ЗУ «Про курорти», ні КУпАП та ККУ не містить переліку правопорушень, що є підставою притягнення винних до юридичної відповідальності.

До територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні також відносяться рекреаційні зони, водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, водоохоронні зони та полезахисні природні смуги.

Рекреаційні зони – це території (акваторії), призначені для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації (ст. 51 ЗКУ).

Єдиного для території України режиму використання рекреаційних зон не встановлено. За цих умов їх режим визначається місцевими радами відповідно до законодавства України. Загальними ознаками цього режиму є: заборона в межах зон господарської та іншої діяльності, що негативно впливає на навколишнє природне середовище; заборона зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за призначенням.

Особи, винні в порушенні правового режиму рекреаційних зон, можуть притягатися до адміністративної, кримінальної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством.

Специфічних складів порушень щодо режиму та використання рекреаційних зон законодавством України не передбачено. До цих відносин застосовуються загальні норми юридичної відповідальності за правопорушення у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як місце перебування водоплавних птахів, охоронний статус яких насамперед пов'язаний з участю України у Рамсарській конвенції. Особливий охоронний статус водно-болотних угідь ґрунтується на визнанні суттєвих екологічних функцій цих земель як регуляторів водного режиму, а також як місць мешкання та гніздування орнітофауни.

Охорона і використання природних ресурсів водно-болотних угідь (їх ділянок) міжнародного значення, що перебувають у межах територій і об'єктів

природно-заповідного фонду, здійснюються відповідно до законодавства про природно-заповідний фонд України.

Порядок використання водно-болотних угідь міжнародного значення встановлюється ЗКУ, ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», Конвенцією про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовища існування водоплавних птахів та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами.

Водоохоронна зона – це природоохоронна територія регульованої господарської діяльності, що виділяються для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколководних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм встановлюються водоохоронні зони (ст. 87 ВКУ).

Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них встановлюються Кабміном України.

Контроль за створенням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також за додержанням режиму використання їх територій здійснюється виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад та органами Мінприроди України.

Контроль за додержанням режиму використання територій водоохоронних зон покладається на місцеві органи державної виконавчої влади, виконавчі комітети рад, органи Мінприроди України.

Законодавство України не встановлює спеціальної відповідальності за порушення правового режиму водоохоронних зон, тому в разі вчинення відповідних правопорушень *юридична відповідальність* настає на загальних засадах.

Полезахисні лісові смуги виконують переважно захисні, протиерозійні, кліматорегулюючі та інші корисні функції. Правовий режим полезахисних лісосмуг детально законодавством не визначено, тому регулюється у встановленому законом порядку (КУпАП, ККУ, ЛКУ та інші).

З метою запобігання негативного впливу господарської діяльності на представників флори та фауни, а також запобігання їх знищенню найбільш дієвим заходом є надання особливого охоронного статусу видам тварин, рослин, мікроорганізмів, що є рідкісними або перебувають під загрозою зникнення.

Відповідно до ст. 64 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» рідкісні та зникаючі види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України.

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів

тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів та заходи щодо їх збереження та відтворення.

Перебування (зростання) на певній території видів, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення такої території об'єктом природно-заповідного фонду України.

Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про Червону книгу України» юридичну відповідальність за порушення законодавства у галузі охорони, використання та відтворення рідкісних та зникаючих видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, несуть особи, винні у: погіршенні середовища перебування (зростання) видів, занесених до Червоної книги України; незаконному використанні об'єктів Червоної книги України або їх знищенні; порушенні умов утримання видів тваринного і рослинного світу занесених до Червоної книги України, в ботанічних садах, дендрологічних та зоологічних парках, інших штучно створених умовах, що призвело до їх загибелі, каліцтва або пошкодження, вчинення інших дій, що завдали шкоди видам, які занесені до Червоної книги України.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у галузі охорони, використання та відтворення рідкісних та зникаючих видів, занесених до Червоної книги України передбачена статтями 88, 88¹, 88², 90 КпАП України. Основними видами адміністративних стягнень є: штрафи; конфіскацією незаконно добутого.

Шкода, завдана незаконним добуванням, знищенням або пошкодженням видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, погіршенням середовища їх перебування (зростання), стягується у порядку цивільного судочинства, а обчислюється за таксами, затвердженими постановою Кабміну України № 1030 від 07.11.12 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)».

Перелік типів територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, що наведено у ст. 60 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», не є вичерпним. Закон залишив можливість надання відповідного статусу й іншим типам територій та об'єктів. І на сьогодні деякі з таких природних об'єктів уже набули спеціального охоронного статусу, зокрема, в межах національної екомережі, що формується.

Відповідно до ст. 31 ЗУ «Про рослинний світ» рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання підлягають охороні на всій території України і заносяться до Зеленої книги України. Порядок ведення Зеленої книги України визначається Положенням про неї.

Зелена книга є офіційним державним документом, у якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають

особливій охороні. Зелена книга становить основу для розроблення охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання занесених до неї природних рослинних угруповань. Охорона цих угруповань спрямовується на збереження їх ценотичної структури, популяцій рідкісних видів рослин та умов їх місцезростання.

Державне управління у галузі охорони, використання та відтворення рідкісних зникаючих видів та рослинних угруповань, занесених до Червоної книги та Зеленої книги України, здійснюють Кабінет Міністрів України, Мінприроди України (зокрема, Держекоінспекцією України), Держлісагентство України, Держрибагентство України, місцеві державні адміністрації, інші спеціально уповноважені на це органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «природоохоронна територія». Категорії природоохоронних територій.
2. Території та об'єкти природо заповідного фонду України.
3. Джерела природоохоронного законодавства.
4. У чому полягають правові засади охорони рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин?
5. Що таке режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду?
6. У чому полягають особливості юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства України?

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Правовий засіб забезпечення дотримання екологічної законності та екологічних прав громадян і юридичних осіб, підтримання в державі та суспільстві належного екологічного правопорядку це:
  - а) юридична відповідальність;
  - б) кримінальна відповідальність;
  - в) екологічна відповідальність;
  - г) адміністративна відповідальність.
2. Система встановлених екологічним законодавством норм і правил, які регулюють взаємодію людини, суспільства з навколишнім середовищем з метою забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів це:
  - а) правове регулювання правових відносин;
  - б) екологічний правопорядок;
  - в) стандартизація та нормування правових відносин.
3. Протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дію або бездіяльність), а для кримінальних екологічних злочинів – суспільно небезпечне діяння, яке посягає на встановлений екологічний правопорядок і за вчинення якого законодавством передбачено юридичну відповідальність це:
  - а) екологічний злочин
  - б) екологічний вчинок
  - в) адміністративне правопорушення
  - г) екологічне правопорушення
4. Передбачені кримінальним законодавством суспільно небезпечні діяння, які посягають на навколишнє середовище та його окремі компоненти, тобто це протиправне використання природних об'єктів або шкідливий вплив на них, що призводить до їх негативної зміни це:
  - а) екологічне правопорушення;
  - б) екологічний майновий делікт;
  - в) екологічний злочини;
  - г) екологічний дисциплінарний вчинок.
5. Протиправне діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого настає адміністративна відповідальність це:
  - а) екологічне правопорушення;
  - б) екологічний майновий делікт;
  - в) екологічний злочини;
  - г) екологічний дисциплінарний вчинок.

6. Протиправне діяння (дія або бездіяльність), вчинення якого передбачає виконання обов'язків фізичних та юридичних осіб щодо компенсації шкоди, заподіяної власником чи користувачем природних ресурсів, порушення екологічних та інших прав громадян це:
- а) екологічне правопорушення;
  - б) екологічний майновий делікт;
  - в) екологічний злочини;
  - г) екологічний дисциплінарний вчинок.
7. Протиправне винне порушення трудової чи службової дисципліни співробітником (працівником), за скоєння якого настає дисциплінарна відповідальність це:
- а) екологічне правопорушення;
  - б) екологічний майновий делікт;
  - в) екологічний злочини;
  - г) екологічний дисциплінарний вчинок.
8. До суб'єктів екологічних правопорушень належать:
- а) громадяни, посадові та юридичні особи;
  - б) особи без громадянства;
  - в) навколишнє природне середовище;
  - г) тваринний світ.
9. До суб'єктів екологічних правопорушень належать:
- а) громадяни, посадові та юридичні особи;
  - б) навколишнє природне середовище;
  - в) іноземці та зарубіжні юридичні особи;
  - г) рослинний світ.
10. До суб'єктів екологічних правопорушень належать:
- а) іноземці та зарубіжні юридичні особи;
  - б) особи без громадянства;
  - в) рослинний світ;
  - г) природно-заповідний фонд.
11. До об'єктів екологічних правопорушень належать:
- а) ліси та рослинний світ;
  - б) громадяни, посадові та юридичні особи;
  - в) іноземці та зарубіжні юридичні особи;
  - г) особи без громадянства;
  - д) тваринний світ.
12. До об'єктів екологічних правопорушень належать:
- а) особи без громадянства;
  - б) корисні копалини;
  - в) іноземці та зарубіжні юридичні особи;
  - г) земельні ресурси;
  - д) громадяни, посадові та юридичні особи.

13. До об'єктів екологічних правопорушень належать:
- а) громадяни, посадові та юридичні особи;
  - б) іноземці та зарубіжні юридичні особи;
  - в) природно-заповідний фонд;
  - г) атмосферне повітря;
  - д) особи без громадянства.
14. Залежно від міри тяжкості та застосовуваних санкцій юридична відповідальність поділяється на:
- а) кримінальну;
  - б) адміністративну;
  - в) загально-правову;
  - г) спеціально-правову.
15. Залежно від міри тяжкості та застосовуваних санкцій юридична відповідальність поділяється на:
- а) спеціально-правову;
  - б) загально-правову;
  - в) дисциплінарну;
  - г) цивільно-правову (майнову).
16. Частина правової норми, в якій містяться вказівки на ті негативні наслідки, що наступають для суб'єкта у разі невиконання ним правил, визначених у диспозиції, або умов, встановлених у гіпотезі норми права це:
- а) санкція;
  - б) штраф;
  - в) догана;
  - г) відповідальність.
17. Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства є ....., діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство .....
- а) Державне агентство мисливського господарства України, екології та природних ресурсів України;
  - б) Державне агентство мисливського господарства України, аграрної політики та продовольства України;
  - в) Державне агентство лісових ресурсів України, аграрної політики та продовольства України;
  - г) Державне агентство лісових ресурсів України, екології та природних ресурсів України.
18. До лісових земель належать землі:
- а) вкриті лісовою (деревинно-чагарниковою) рослинністю;
  - б) зайняті спорудами, пов'язаними з веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, газо- і нафтопроводів тощо;
  - в) не вкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню;
  - г) зайняті болотами і водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду.

19. До лісових земель належать землі:
- а) зайняті спорудами, пов'язаними з веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, газо- і нафтопроводів тощо;
  - б) не вкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню;
  - в) зайняті лісовими шляхами, просіками, протипожежними розривами;
  - г) зайняті болотами і водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду.
20. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів:
- а) збирання ягід;
  - б) заготівля деревини;
  - в) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт;
  - г) збирання хмизу.
21. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів:
- а) заготівля живиці, лубу, деревних соків тощо;
  - б) збирання горіхів;
  - в) збирання квітів;
  - г) збирання хмизу;
  - д) побічні лісові користування.
22. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів:
- а) заготівля деревини;
  - б) збирання горіхів;
  - в) заготівля живиці, лубу, деревних соків тощо;
  - г) збирання квітів;
  - д) збирання хмизу.
23. Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі охорони та відтворення рослинних ресурсів є Міністерство .....
- а) екології та природних ресурсів України;
  - б) аграрної політики та продовольства України;
  - в) Державне агентство лісових ресурсів України.
24. У порядку загального використання можуть здійснюватися такі види використання рослинних ресурсів:
- а) збирання лікарської та технічної сировини для задоволення власних потреб;
  - б) збирання нарकोиквовмісних рослин, їх плодів та насіння;
  - в) використання корисних властивостей рослин для рекреаційних, оздоровчих цілей;
  - г) збирання післяжнивних залишків, відходів сировини.

25. У порядку загального використання можуть здійснюватися такі види використання рослинних ресурсів:
- а) збирання нарकोиковмісних рослин, їх плодів та насіння;
  - б) збирання післяжнивних залишків, відходів сировини;
  - в) використання корисних властивостей рослин для рекреаційних, оздоровчих цілей;
  - г) збирання квітів, ягід, плодів, грибів для задоволення власних потреб.
26. Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням:
- а) природних запасів;
  - б) цінності;
  - в) якісної характеристики;
  - г) видового складу.
27. Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням:
- д) систематичного положення;
  - е) поширення;
  - ж) можливості відтворення;
  - з) видового складу.
28. Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням:
- а) продуктивності цих ресурсів;
  - б) якісної характеристики;
  - в) можливості відтворення;
  - г) видового складу.
29. Охорона рослинного світу здійснюється шляхом:
- а) встановлення державного обліку, інформування та контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
  - б) занесення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення рослин і рослинних угруповань до Червоної і Зеленої книг України;
  - в) встановлення норм і правил використання, охорони та відтворення рослинного світу;
  - г) встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ та здійснення інших заходів.
30. До порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу віднесені такі види:
- а) самовільне спеціальне використання природних рослинних ресурсів;
  - б) збирання квітів, ягід, плодів, грибів для задоволення власних потреб;
  - в) реалізація лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання;
  - г) використання корисних властивостей рослинних ресурсів для рекреаційних та оздоровчих цілей.

31. Завданнями законодавства України про охорону, використання та відтворення тваринного світу є:
- а) регулювання відноси у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу;
  - б) збереження та поліпшення довкілля;
  - в) збереження та поліпшення середовища існування диких тварин;
  - г) регулювання відноси у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів мисливської фауни.
32. Завданнями законодавства України про охорону, використання та відтворення тваринного світу є:
- а) збереження та поліпшення довкілля;
  - б) забезпечення умов збереження видового і популяційного різноманіття;
  - в) регулювання відноси у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу;
  - г) забезпечення умов збереження біорізноманіття.
33. Завданнями законодавства України про охорону, використання та відтворення тваринного світу є:
- а) збереження та поліпшення середовища існування диких тварин;
  - б) забезпечення умов збереження біорізноманіття;
  - в) збереження та поліпшення мисливських угідь;
  - г) забезпечення умов збереження видового і популяційного різноманіття.
34. У приватну чи колективну власність не можуть передаватися такі об'єкти тваринного світу:
- а) об'єкти, що становлять природоохоронну, наукову цінність або занесені до Червоної книги;
  - б) трофейні тварини;
  - в) рідкісні види, або ті що перебувають під загрозою зникнення;
  - г) мисливські тварини.
35. Особливими загального використання тваринного світу громадянами є:
- а) загальне використання здійснюється з частковим вилученням об'єктів тваринного світу;
  - б) загальне використання є ліцензійним та платним;
  - в) загальне використання здійснюється з вилученням об'єктів тваринного світу;
  - г) загальне використання є безкоштовним;
  - д) загальне використання здійснюється без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища.
36. Користування корисними властивостями життєдіяльності тварин, використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях здійснюється в порядку:
- а) загального використання;
  - б) спеціального використання;
  - в) ліцензійного використання.

37. До ..... використання належать усі види користування об'єктами тваринного світу, що здійснюється з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища.
- а) загального використання;
  - б) спеціального використання;
  - в) ліцензійного використання.
38. Система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу це:
- а) охорона тваринного світу;
  - б) загальне використання тваринного світу;
  - в) спеціальне використання тваринного світу.
39. Право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які:
- а) досягли 18-річного віку, одержали в установленому порядку дозвіл на здобування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання;
  - б) досягли 16-річного віку, одержали в установленому порядку дозвіл на здобування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання;
  - в) досягли 18-річного віку, одержали в установленому порядку дозвіл на здобування мисливських тварин;
  - г) досягли 21-річного віку, одержали в установленому порядку дозвіл на здобування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання.
40. До документів на право полювання не належать:
- а) паспорт громадянина;
  - б) посвідчення мисливця;
  - в) щорічна контрольна картка обліку здобутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита;
  - г) дозвіл на здобування мисливських тварин;
  - д) відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю.
41. До документів на право полювання не належать:
- а) посвідчення мисливця;
  - б) дозвіл на здобування мисливських тварин;
  - в) паспорт громадянина;
  - г) відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю;
  - д) паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів.

42. Мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання і пред'являти на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання наступні документи:
- а) паспорт громадянина;
  - б) посвідчення мисливця;
  - в) щорічна контрольна картка обліку здобутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита;
  - г) дозвіл на здобування мисливських тварин;
  - д) відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю.
43. Мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання і пред'являти на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання наступні документи:
- а) посвідчення мисливця;
  - б) дозвіл на здобування мисливських тварин;
  - в) паспорт громадянина;
  - г) відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю;
  - д) паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів.
44. Полювання може здійснюватися з використанням:
- а) мисливської вогнепальної зброї;
  - б) живих сліпих чи знівечених тварин як принади;
  - в) звуковідтворювальних приладів та пристроїв;
  - г) сіток і пасток для відлову тварин живцем;
  - д) літаків та вертольотів.
45. Полювання може здійснюватися з використанням:
- а) штучних світлових джерел, приладів та пристроїв для підсвічування мішеней, у тому числі приладів нічного бачення;
  - б) вибухових речовин;
  - в) клеїв, петель, підрізів, закотів, гачків, самострілів, ловчих ям;
  - г) собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів;
  - д) пахучих неотруйних приманок.
46. Забороненим є полювання із застосуванням або використанням таких знарядь та способів:
- а) собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів;
  - б) електричного обладнання для добування тварин;
  - в) отруйних та анестезуючих принад;
  - г) сіток і пасток для відлову тварин живцем;
  - д) пасток для здобування хутрових звірів з науковою метою та для переселення.

47. Забороненим є полювання із застосуванням або використанням таких знарядь та способів:
- а) мисливських вишок;
  - б) мисливської вогнепальної зброї;
  - в) сіток і пасток для відлову тварин живцем;
  - г) штучних світлових джерел, приладів та пристроїв для підсвічування мішеней, у тому числі приладів нічного бачення;
  - д) zalivanja нір звірів.
48. Центральним орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства є ....., діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України.
- а) Державне агентство водних ресурсів України;
  - б) Державне агентство рибного господарства України;
  - в) Міністерство екології та природних ресурсів;
  - г) Міністерство аграрної політики та продовольства.
49. Природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, які створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів це:
- а) біосферні заповідники;
  - б) національні природні парки;
  - в) природні заповідники;
  - г) регіональні ландшафтні парки;
  - д) зоологічні парки.
50. Природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, які створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічних моніторингу, вивчення навколишнього середовища його змін під дією антропогенних факторів це:
- а) біосферні заповідники;
  - б) національні природні парки;
  - в) природні заповідники;
  - г) регіональні ландшафтні парки;
  - д) зоологічні парки.
51. Природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, які створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність це:
- а) біосферні заповідники;
  - б) національні природні парки;
  - в) природні заповідники;
  - г) регіональні ландшафтні парки;
  - д) зоологічні парки.

52. Природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, які створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення це:
- а) біосферні заповідники;
  - б) національні природні парки;
  - в) природні заповідники;
  - г) регіональні ландшафтні парки;
  - д) заказники.
53. Для збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів створюються:
- а) заказники;
  - б) регіональні ландшафтні парки;
  - в) заповідні урочища;
  - г) природні заповідники;
  - д) зоологічні парки.
54. Штучно створеними об'єктами природно-заповідного фонду є:
- а) ботанічні сади;
  - б) зоологічні парки;
  - в) регіональні ландшафтні парки;
  - г) дендрологічні парки;
  - д) національні природні парки.
55. Природно-заповідний фонд України поділяється на:
- а) території на яких перебувають дикі тварини;
  - б) природні території і об'єкти;
  - в) ділянки суші і водні території;
  - г) охоронні території суші;
  - д) штучно створені об'єкти.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

1. Кримінальний кодекс України (зі змінами) // ВВР від 29.06.2001. – 2001 р., № 25.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (зі змінами) // ВВР від 18.12.1984. – 1984 р., № 51.
3. Цивільний кодекс України (зі змінами) // ВВР від 03.10.2003. – 2003 р., № 40-44.
4. Податковий кодекс України (зі змінами) // ВВР від 08.04.2011. – 2011 р., № 13, № 13-14, № 15-16, № 17.
5. Земельний кодекс України (зі змінами) // ВВР від 25.01.2002. – 2002 р., № 3.
6. Водний кодекс України (зі змінами) // ВВР від 13.06.199. – 1995 р., № 24.
7. Лісовий кодекс України (зі змінами) // ВВР від 26.04.1994. – 1994 р., № 17.
8. Закон України «Про екологічну експертизу» (зі змінами) // ВВР від 21.02.1995. – 1995 р., № 8.
9. Закон України «Про екологічну мережу України» (зі змінами) // ВВР від 05.11.2004. – 2004 р., № 45.
10. Закон України «Про захист рослин» (зі змінами) // ВВР від 15.12.1998. – 1998 р., № 50.
11. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (зі змінами) // ВВР від 07.07.2006. – 2006 р., № 27.
12. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» (зі змінами) // ВВР від 05.05.2000 — 2000 р., № 18.
13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (зі змінами та доповненнями) // ВВР від 08.10.1991. – 1991 р., № 41.
14. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (зі змінами) // ВВР від 25.08.1992. – 1992 р., № 34.
15. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (зі змінами) // ВВР від 27.04.2012. – 2012 р., № 17.
16. Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (зі змінами) // ВВР від 11.04.2003. – 2003 р., № 15.
17. Закон України «Про рослинний світ» (зі змінами) // ВВР від 11.06.1999. – 1999 р., № 22.
18. Закон України «Про тваринний світ» (зі змінами) // ВВР від 05.04.2002. – 2002 р., № 14.
19. Закон України «Про Червону книгу України» (зі змінами) // ВВР від 26.07.2002. – 2002 р., № 30.
20. Постанова Кабміну України № 459 від 10.08.1992 р. «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення» (зі змінами) // Урядовий кур'єр від 28.08.1992. – № 35.
21. Постанова Кабміну України № 772 від 15.11.1994 р. «Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» (зі змінами) / [Електронний ресурс] Верховна Рада України – офіційний сайт // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/772-94-п>.
22. Постанова Кабміну України № 449 від 6.04.1998 р. «Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання рибних та інших

- водних живих ресурсів і розмірів збору за спеціальне використання» // Офіційний вісник України від 23.04.1998. – 1998 р., № 14.
23. Постанова Кабміну України № 195 від 22.02.2006 р. «Про затвердження Порядку ведення державного обліку і кадастру рослинного світу» (зі змінами) // Урядовий кур'єр від 29.03.2006. – № 59.
  24. Постанова Кабміну України № 848 від 20.06.2007 р. «Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів» // Офіційний вісник України від 02.07.2007. – 2007 р., № 46.
  25. Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України, затверджено Указом Президента України № 452/2011 від 13.04.2011 р. // Урядовий кур'єр від 11.05.2011. – № 83.
  26. Положення Про Державну екологічну інспекцію України, затверджено Указом Президента України № 454/2011 від 13.04.2011 р. // Урядовий кур'єр від 11.05.2011. – № 83.
  27. Положення Про Державне агентство водних ресурсів України, затверджено Указом Президента України № 453/2011 від 13.04.2011 р. // Урядовий кур'єр від 11.05.2011. – № 83.
  28. Положення Про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затверджено Указом Президента України № 500/2011 від 23.04.2011 р. // Урядовий кур'єр від 19.05.2011. – № 89.
  29. Положення Про Державне агентство земельних ресурсів України, затверджено Указом Президента України № 445 від 8.04.2011 р. // Урядовий кур'єр від 05.05.2011. – № 80.
  30. Положення Про Державне агентство лісових ресурсів України», затверджено постановою Кабміну України № 521 від 8.10.2014 р. // Офіційний вісник України від 21.10.2014. – 2014 р., № 82.
  31. Положення Про Державне агентство рибного господарства України, затверджено Указом Президента України № 484/2011 від. 16.04.2011 р. // Урядовий кур'єр від 17.05.2011. – № 87.
  32. Інструкція про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів. Затверджено Наказом Державного комітету лісового господарства України № 298 від 01.10.2010 // Офіційний вісник України від 04.01.2011-2010 р., № 100.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Екологічне право України. Особлива частина: навч. посіб. / О.М. Шуміло (кер. авт. кол.), В.А. Зуєв, І.В. Бригадир та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 432 с.
2. Завгородня В.М. Екологічне право: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В.М. Завгородня. – Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2010. – 118 с.
3. Меліхова О.Ю. Екологічне право України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. затвердж. МОНМСУ. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2012. – 230 с.
4. Навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Екологічне право України» (галузь знань 0304 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр», напрям підготовки 6.030401 «Правознавство») для студентів денної форми навчання / Уклад.: А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв, Г.В. Анісімова та ін. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. – 96 с.
5. Сурілова О.О. Порівняльне екологічне право. Навчальний посібник / О.О. Сурілова. – Одеса.: «Фенікс», 2010. – 220 с.

Додаткова:

1. Аналіз правової регламентації довгострокового тимчасового користування лісами: забезпечення прав громадян на користування лісовими ресурсами, корупційні ризики та попередження порушень лісового законодавства [Електронний ресурс]. – К., 2010. – 109 с. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/UKRAINE/UKRAINIANEXTN/Resources/Logging.pdf>
2. Зозуль І.В. Екологічне право України: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Екологія та охорона навколишнього середовища» / І.В. Зозуль [Електронний ресурс]. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Режим доступу: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2014/06/0032422.docx>
3. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
4. Екологічне право України: Словник термінів / Уклад. В.М. Завгородня. – Суми: УАБС, 2004. – 116 с.
5. Микула О.Я. Кадастр природних ресурсів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.Я. Микула, М.Г. Ступень, В.Ю. Пересоляк. – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 192 с.

Корисні сайти:

1. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського
2. <http://zakon.rada.gov.ua/> – Законодавство України
3. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – Урядовий портал

4. <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index> – Державне агентство лісових ресурсів України
5. <http://www.lesovod.org.ua/> – Український лісовод
6. <http://www.ekoinform.com.ua/> – Видавничий дім «Еко-інформ»
7. <http://www.huntingukraine.com/> – Інформаційний портал для мисливців, рибалок та любителів природи
8. <http://www.rgazu.ru/index.php/vestnilohotovedeniya> – Вестник охотоведения научно-практический и теоретический журнал
9. <http://www.hunter.ru/hunting.php> – Охота
10. <http://www.uahunter.com.ua/> – Український сервер мисливця

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ
(українською мовою)

Укладач:

Лебедєва Наталія Іванівна

Мисливське та природоохоронне законодавство

Конспект лекцій для студентів
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
спеціальності «Мисливське господарство»

Рецензент *Т.О. Коломоєць*

Відповідальний за випуск *В.І. Домніч*

Коректор *В.Ю. Задорожня*